

ERFGOED BRUSSEL

Een publicatie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest

DOSSIER
PARKEN EN TUINEN

N°009
DECEMBER 2013

De pittoreske tuin van het Museum van Buuren

TUSSEN TUINBOUW EN NATUURLIJK DECOR

ANNE-MARIE SAUVAT

Landschapsarchitect A.B.A.J.P., Atelier Eole
Paysagistes

Plantensoorten vormen een fundamenteel facet van het werk van Jules BuysSENS, dat een belangrijk keerpunt betekent in de tuinbouwpraktijk van toen. Die werd vooral gedomineerd door het 'intensief tuinieren' en het gebruik van zachte en eenjarige planten, de pronkstukken van de tuinbouwindustrie, met Gent als centrum met internationale uitstraling.

De restauratie van de door Jules BuysSENS ontworpen pittoreske tuin van de villa van Buuren is vandaag bijna voltooid. Dit artikel staat stil bij de reconstructie van de aanplantingen.

Op het einde van de 19de eeuw -de periode waarin Jules BuysSENS' zijn intrede deed in het actieve leven (1890)- ontstond er in België interesse voor de kwetsbaarheid van natuurlijke landschappen die bedreigd werden door de uitbreiding van de industrie en de vooruitgang. Die beweging kwam er

onder leiding van eminente botanisten en verlichte liefhebbers, die zich bewust werden van de ernst van de verdwijning van plantenbiotopen door toedoen van de mens.² Door de explosieve groei van de spoorwegen raakten excursies ingeburgerd en groeide er een nieuwe belangstelling voor de nationale landschappen. De lokale flora werd herontdekt in haar natuurlijke omgeving. Het 'ongerepte' ontroerde en er groeide een voorliefde voor het pittoreske van eigen bodem.

De tweede generatie van deze botanisten, die aan de basis lag van de Koninklijke Belgische Botanische Vereniging, is deels ook terug te vinden bij de eerste leden van de *Association du Nouveau Jardin Pittoresque*. Daartoe behoorden mensen als Léo Errera (1858-1905)³, Jean Massart (1865-1925) -met wie BuysSENS in 1922 het pittoreske kader ontwikkelde voor de ethologische tuin van de Experimentele Tuin Jean Massart in Oudergem (Brussel)- en Ernest van den Broeck (1852-1932), toen directeur van de *Société royale des Sciences*.

TERUG NAAR DE NATUUR, EN DE VERENIGING LE NOUVEAU JARDIN PITTORESQUE

Verwijzingen naar natuuraferelen in een pittoreske omgeving, die door de tuinarchitect of de liefhebber worden nagebootst of gevarieerd, vormen de pijlers van de in 1913 gepubliceerde oprichtingstekst van de vereniging *Le Nouveau Jardin Pittoresque*: “...*l'association nouvelle s'efforcera de populariser, en Belgique, le type de jardin qui parait le plus séduisant de tous, parce qu'il s'inspire directement, et bien plus encore que l'ancien jardin paysager, des exemples mêmes de la nature: c'est ce qu'on pourrait appeler le jardin naturel, ou, un terme plus compliqué, le jardin spontané: ce que les anglais dénomment le Wild Garden, le jardin sauvage, avec toutes les modalités spéciales qu'il comporte en Angleterre: le Water and Bog Garden, le jardin aquatique et marécageux; le Rock and Alpine Garden, le jardin de rocaïlle ou jardin alpin; le Wall Garden, le jardin en muraille, la fougèraie, les massifs de plantes vivaces, les coins en vahis de plantes naturalisées, etc. Mais en même temps, l'association se préoccupera d'accentuer, dans ces diverses formes du jardin naturel, la recherche des effets d'ensemble, afin d'assurer à l'Art une place prépondérante dans l'aménagement de ces scènes pittoresques, où, même en Angleterre, la fantaisie sans règles et la mièvrerie l'emportent quelquefois. Ce jardin sera, en réalité, le Nouveau Jardin Pittoresque, c'est-à-dire, le groupement harmonieux de divers éléments de décoration naturels et artificiels, formant un cadre séduisant dans lequel plantes, arbres et arbustes poussent dans un abandon plein de charme et d'attrait et constituent des scènes de détails et des ensembles dignes de tenter la palette de l'artiste*”, “...*Tous ceux aussi qui veulent que leurs plantes favorites prospèrent auprès d'eux dans des conditions adéquates à celles de leur habitat d'origine et qui aiment à les voir s'acclimater libres, sans aucune contrainte et comme chez elles, dans leur jardin, tous ceux-là ne peuvent se contenter de l'habituel jardin paysager, pas plus que du jardin géométrique. Leur jardin sera moins froid, moins compassé et bien plus varié, intéressant à chaque pas et en toute saison. Il leur parlera de rochers et d'eaux, des silhouettes capricieuses dont la nature a le secret, de fraîches*

TWEE BROERS MET EEN ONGEWONE ROEPING

Het oeuvre van Jules Buysens is onlosmakelijk verbonden met het werk en de carrière van zijn broer Adolphe, plantenkweker, voordrachtgever en verdienstelijk gespecialiseerd schrijver en fotograaf. De twee broers stamden uit een protestantse familie uit Waarmaarde, een plattelandsdorp aan de oevers van de Schelde, tussen Oudenaarde en Kortrijk in West-Vlaanderen. Hun ouders waren onderwijzers en musici (hun vader speelde viool) die oog hadden voor de natuur en ze gaven hun kinderen dan ook les over de ‘kennis der dingen’. De jonge broers Buysens, afkomstig uit een gezin met acht kinderen, kregen net als alle kinderen uit de tweede helft van de 19de eeuw in het basisonderwijs lessen plantkunde. In 1884 vestigde het gezin zich in Gent’.

Het verhaal wil dat Jules (1872-1958) na een blessure aan zijn vinger moest stoppen met de pianolessen die hij volgde aan het conservatorium van Gent en dat hij op dat moment belangstelling kreeg voor de tuincultuur. In 1885 werd de toen 13-jarige Jules toegelaten tot de Rijkstuinbouwschool van Gent, in die tijd de meest gerenommeerde gespecialiseerde middelbare school, waar ook zijn oudere broer Adolphe was ingeschreven. In 1890, toen hij 18 was, studeerde hij af met een eerste prijs voor tuinieren. Na het lezen van het boek *Parcs et Jardins* van Edouard André had hij zijn passie ontdekt en was hij vastbesloten over zijn toekomst: hij zou tuinarchitect worden.

Adolphe begon zijn carrière met stages in Engeland, Duitsland en Zwitserland. Vervolgens werkte hij als kweekverantwoordelijke in de wintertuin bij graaf Oswald de Kerchove de Denterghem, in een familie van eminente plantenliefhebbers en -verzamelaars; de leden van deze familie leverden sinds 1875 bijna onafgebroken de voorzitter van de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Tuinkunde, de organisator van de Gentse Floraliën. Adolphe trouwde in Genève met Anna Merlin (1873-1954), een Franse protestante die in Zwitserland woonde. Lisette, de echtgenote van Jules, schreef en publiceerde gedichten; Anna was pianiste en had een eerste prijs piano behaald aan het conservatorium van Genève. Net zoals zijn broer had Adolphe naast zijn

tuinbouwstudies een muziekopleiding gevolgd aan het conservatorium van Gent.

Adolphe zou bij uitgeverij A. De Boeck in Brussel talrijke werken publiceren, waaronder *Bloemeteelt: volgens het program der Belgische Tuinbouwscholen*, een handboek voor leerlingen, bloemisten, hoveniers, plantenliefhebbers, voordrachtgevers, onderwijzers, enzovoort. In dit boek wordt hij voorgesteld als ereleraar van de Rijkstuinbouwschool in Vilvoorde, oud-leraar van de *Ecole d'Horticulture* in Genève en voormalig voordrachthouder aan het *Institut agricole de l'Etat* in Gembloers. Net als zijn broer Jules stond Adolphe open voor de evolutie van de wetenschap. Hij drong aan op het introduceren van modern didactisch materiaal, zoals microscopen, aan de tuinbouwschool van Vilvoorde. Hij wijdde zich met succes aan de stereoscopie, waarmee ruimtelijke beelden werden gemaakt. De talrijke foto's in zijn vele publicaties en in de nummers van het driemaandelijkse tijdschrift *Le Nouveau Jardin Pittoresque* zijn vandaag kostbare getuigenissen van de tuinen die hij bezocht of van de tuinen die Jules ontwierp ter gelegenheid van grote tuinbouwtenoonstellingen waaraan hij vaak deelnam. Jules had geregeld contact met professoren-botanisten van de *Université libre de Bruxelles* zoals Léo Errera of Jean Massart. Het is dus mogelijk dat ook Adolphe regelmatig contact had met deze laatsten. Errera was eveneens een gepassioneerd fotograaf en liet een onschatbare collectie foto's na van Belgische landschappen en natuurlijke omgevingen uit die tijd.

NOTA

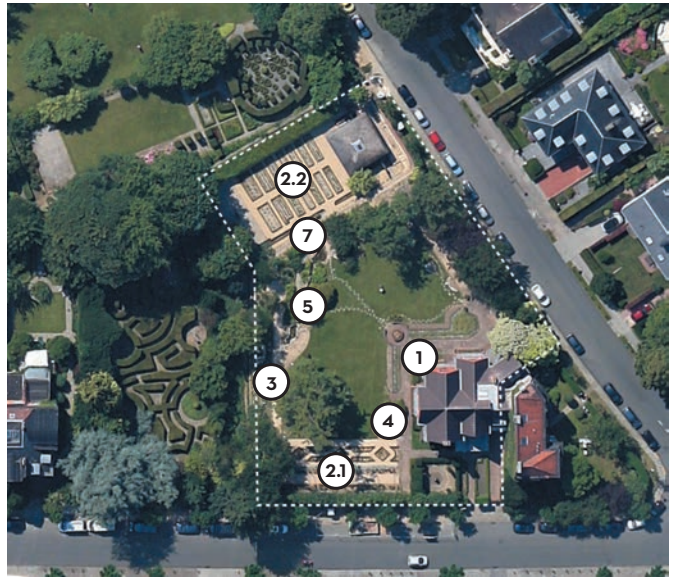
1. Anoniem, 'Jules Buysens', *Pourquoi Pas ?*, nr. 1038, 22 juni 1934, p. 348-349. Speciaal nummer 'Jules Buysens - Le Grand Jardinier de Belgique' bij het winternummer 1934 van het tijdschrift *Le Nouveau Jardin Pittoresque* [Numéro spécial: Manifestation J. Buysens]. Het artikel verwijst naar de francofiële cultuur van de familie maar ook naar de verkiezingen van de lente van 1884. Op 11 juni 1884 kwamen de katholieken met een absolute meerderheid aan de macht. Dit bleef zo tot aan de Eerste Wereldoorlog. Deze verandering op het politieke schaaftbord leidde tot de 'eerste schoolstrijd', die misschien aan de basis lag van de verhuizing van het gezin naar Gent.

Afb. 1
Plan van het Museum en de tuin van Buuren met aanduiding van de doorsnedes (© Atelier Eole sprl).

- 1 Bloeiende themaperken rond de villa
- 2.1 Bovenste rozentuin
- 2.2 Onderste rozentuin
- 3 Herbaceous border of mixed border
- 4 Heidegrondperken
- 5 Pittoreske beek en vochtige zone
- 7 Bloemenwand

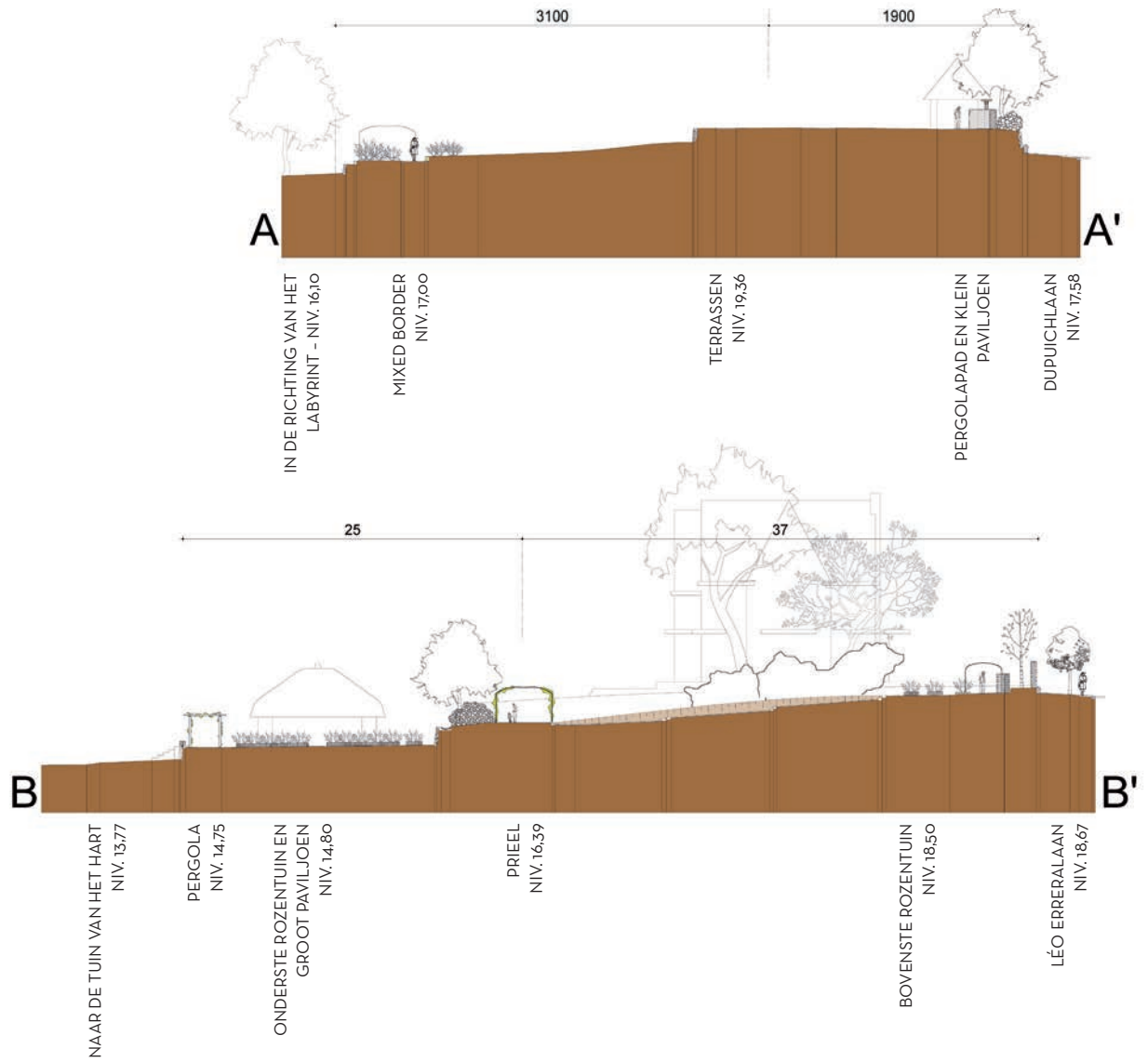

Afb. 2
Luchtfoto 2012, Google (© Atelier Eole sprl).

Afb. 3

De doorsnedes AA' en BB' illustreren de topografische variaties (© Atelier Eole sprl).

vallées, de floraisons spontanées, de ruisseaux murmurants, d'excursions au grand air, par monts et par vaux. Ce sera en réalité le Nouveau Jardin Pittoresque, le seul qui permette de représenter des scènes paysagères vraiment pittoresques et comme naturelles, et de satisfaire aux besoins physiologiques de plantes nombreuses et variées.”⁴

Een van de basisprincipes van *Le Nouveau Jardin Pittoresque* was, behalve een nieuwe esthetische benadering van de tuinkunst die in Engeland al wijdverbreid was, het bevorderen van een nieuwe interesse voor de natuur en de verspreiding van nieuwe ideeën daarover buiten wetenschappelijke kringen.

DE GEHECHTHEID AAN HET TERREIN: TOPOGRAFIE ALS VOORWENDELS VOOR COMPOSITIE

De villa van Buuren is tussen 1927 en 1928⁵ gebouwd op een perceel van 56 are met een overwegend hellend profiel. Het eindigt aan één kant op dezelfde hoogte als de Léo Erreralaan en heeft een uitgesproken reliëf, dat typisch is voor de geaccidenteerde topografie van de gemeente Ukkel in Brussel. Op de oost-westas vertoont het terrein over een afstand van 60 meter niveauverschillen van 4 meter, wat neerkomt op een helling van 6,7%, tussen de Léo Erreralaan – die in het oosten bijna op de kam van een van de hellingen van de Ukkelbeekvallei is aangelegd – en het plateau van de grote onderste rozentuin. De oorspronkelijke topografie van het terrein is niet langer gekend, maar de respectievelijke niveauverschillen tussen de Dupuichlaan (vroeger Tennislaan) in het noorden en het perceel van het labyrint in het zuiden bedragen ongeveer 1,80 meter. Buysens herwerkte de topografie van het perceel en creëerde een opeenvolging van zeer gevarieerde profielen, die zichtbaar zijn vanaf de terrassen, vanaf de villa of vanaf de *mixed border* (afb. 1, 2 en 3).

Conform de regels van de nieuwe pittoreske tuin exploiteerde Buysens de diversiteit van het terrein als basis voor de esthetische compositie ervan. De bijzonderheden van het terrein qua topografie

en ligging waren, in tegenstelling tot de meer klassieke en open tracés, een voorwendsel voor verfijnde of zelfs kunstmatige gereconstrueerde composities. Dit concept zou zich tot in de kleinste tuintjes en tot in de meest vlakke streken van ons land verspreiden.⁶

Jules Buysens begon waarschijnlijk eind 1926 aan zijn ontwerp van de tuin voor de familie van Buuren. De eerste plannen zijn gedateerd 28 februari 1927. De aanleg van de tuin gebeurde gelijktijdig met de bouw van de villa in de loop van 1927. Ongetwijfeld is er veel overleg geweest tussen de tuinarchitect, de opdrachtgever en de architecten Léon Govaerts (1891-ca.1970) en Alexis Van Vaerenbergh (1885-?).⁷ De plannen voor de bovenste rozentuin, de *mixed border* en de waterpartij met holtes voor waterplanten zijn gemaakt tussen november 1927 en maart 1928. De volledige tuin zoals hij vandaag bekend is, werd getekend in juni 1930. Toen werd het lagergelegen tennisterrein omgevormd tot rozentuin en werd het grote paviljoen gebouwd.⁸

Buysens benutte de oorspronkelijke situatie op een opmerkelijke manier om een uiterst gevarieerde tuin te ontwerpen. De meer klassieke principes van een heterogene tuin en terrassen werden in de nabijheid van de villa toegepast, terwijl voor de contrasterende themaperken alle kansen die het terrein te bieden heeft, werden benut.⁹ Bependingen werden omgevormd tot opportuniteiten om op de verschillende locaties een eigen sfeer te creëren: op de horizontale vlakken (meer klassieke parterres aan de rand van de villa of rozentuinen en een lange *mixed border*), de hellende vlakken (een talud dat de niveau tussen het hoge gedeelte van de

Bependingen werden omgevormd tot opportuniteiten om op de verschillende locaties een eigen sfeer te creëren.

tuin en het horizontale gedeelte van de onderste rozentuin verbindt of tussen de Dupuichlaan en de tuin), de verticale of nagenoeg verticale vlakken (grote en kleine rotstuin en bloemenwand) en de water- of vochtige biotopen (pittoreske

beek en vochtige zone aan de rand). Deze opeenvolging van themaperken met telkens een uitgesproken eigen sfeer – ze vormen telkens een tuin in de tuin – ontvouwt zich pas tijdens een wandeling op de al dan niet formele paden.

DE PLANTENPALETEN

Het herstellen van de aanplantingen van de pittoreske tuin was het meest gevoelige onderdeel van de hele restauratie. De oorspronkelijke, door Jules Buysens uitgevoerde aanplantingen, bij uitstek levend erfgoed, zijn geleidelijk geëvolueerd en werden in de loop van de tijd vervangen tot ze grotendeels verdwenen waren. De vermindering van personeel, de langzaam verdwijnende kennis van de tuinbouwkunde, de aanpassing van de aanplantingen aan de ‘smaak van het moment’ en de excessieve groei van sommige planten hebben beetje bij beetje de oorspronkelijke themaperken doen verdwijnen.

Zoals vaak het geval is met de vandaag nog bekende tuinen van Buysens, zijn ook voor de tuin van Buuren het gebruik van de planten en de composities tegelijkertijd zeer goed en schaars gedocumenteerd. Het gebruik en de combinaties van planten die een vertaling zijn van de esthetische visie die onlosmakelijk verbonden is met de tuinbouwkundige en botanische kennis, werden in die tijd ruim verspreid, vooral in het driemaandelijks tijdschrift *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, waarvan Jules Buysens een van de stichtende leden was.¹⁰ De gebroeders Buysens publiceerden beiden uitvoerig en enthousiast over de effecten die door het gebruik van bepaalde planten werden nagestreefd en stelden daarvoor geschikte plantenpaletten voor. Maar tegelijkertijd zijn de plantencomposities zelf weinig gedocumenteerd, in die zin dat de plannen van Jules Buysens vaak alleen maar precieze aanwijzingen bevatten voor geïsoleerde onderwerpen. De plantengroepen voor de pittoreske themaperken worden vermeld onder algemene titels als ‘bodembedekkers’, ‘rots-tuinen’, ‘heidegrondperken’ ...

De schaarste van precieze documenten of plannen voor de aanplantingen bemoeilijkte de restauratie ervan. De plannen voor de compositie van de rozentuinen en de *mixed border* werden wel teruggevonden.¹¹ Daarnaast moest bij de keuzes voor de restauratie ook rekening worden gehouden met de evolutie van de context. Die is samen met het aanbod van de huidige boomkwekerijen anders dan toen. De verscheidenheid aan planten evolueerde onder invloed van de resultaten die de verschillende variëteiten in de loop der jaren opleverden en onder invloed van de introductie van nieuwe, sterkere soorten die meer aansloten bij de smaak van de dag. Vandaag wordt het onderhoud van de tuin uitgevoerd door een extern team, dat ongeveer één keer per week langskomt, terwijl in de jaren 1930 drie hoveniers voltijds tewerkgesteld waren. De beschikbaarheid van arbeidskrachten, de knowhow van het tuinieren en de beschikbare jaarbudgetten zijn niet meer dezelfde als in de tijd van het echtpaar van Buuren. Het gebruik van de tuin is ook veranderd; oorspronkelijk was dit een privétuin, vandaag staat hij open voor het publiek en wordt de tuin bijgevolg intensiever gebruikt.

Er moesten dus coherente keuzes gemaakt worden, zowel wat betreft de historische aspecten van de tuin als de middelen die vandaag ter beschikking staan voor het toekomstige onderhoud. De belangrijkste fase van de restauratie van een tuin is immers de strikte opvolging en de kwaliteit van het onderhoud. Al te vaak worden alleen maar voor de eigenlijke restauratie aanzienlijke financiële middelen ter beschikking gesteld. Toch is het blijvende succes van deze inspanningen slechts gegarandeerd door van bij de planning van de restauratie rekening te houden met de vereisten en kosten voor het essentiële onderhoud. De voorstellen voor de aanplantingen werden veeleer gedaan met het oog op een reconstructie of evocatie dan op een restauratie in de strikte zin. Het komt erop aan de volumes, perspectieven en sferen van wat we vandaag weten over de tuin van gisteren te reconstrueren.

De keuze van de plantensoorten werd vooral, maar niet uitsluitend, bepaald op basis van de artikelen van Jules Buysens in verschillende nummers van het tijdschrift *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, verschenen tussen 1913-1930 – de periode voor of tijdens de aanleg van de tuin – maar ook op basis van de volgende bronnen:

- *Pépinière du Fort Jaco, Jules Buysens - Le catalogue spécial de Plantes vivaces, Plantes de rocailles, Arbres, Arbustes, Rosiers, Conifères et toutes Plantes rustiques servant à la composition et à la décoration des Jardins*: deze catalogus werd in 1939 nog altijd gebruikt; een editie van na 1924 (een illustratie op pagina 4 heeft een bijschrift uit 1924) wordt bewaard door de stichting Jules Buysens;

- de verschillende werken van Adolphe Buysens vermeld in de historische studie *Musée et Jardins van Buuren, Etude historique du jardin pittoresque de Jules Buysens (Atelier Eole - 22.07.2009)*;

- meer specifiek voor de tuin van Buuren: de correspondentie, bestekken en diverse berichten uitgewisseld tussen Buysens en zijn klanten, evenals oude foto's.

De restauratiewerken werden in twee afzonderlijke fases uitgevoerd. Op die manier kon tijdens de eerste fase, waarin ongeschikte en woekerende planten van het terrein verwijderd werden, extra tijd worden besteed aan nader onderzoek en studie van de bronnen. De archiefdocumenten, die werden getoetst aan de aanplantingsprincipes formuleerd in de *Nouveau Jardin Pittoresque*, waren in 2011 het onderwerp van een bijzondere studie die complementair was aan de historische studie die in 2009 werd uitgevoerd.¹²

Als inleiding op de besprekingen van de verschillende themaperken uit de tuin werd telkens een tekstfragment gekozen, hoofdzakelijk afkomstig uit de in 1913 gepubliceerde oprichtingstekst van de vereniging *Le Nouveau Jardin Pittoresque*. Uit deze citaten blijkt hoe de compositie van de tuin van Buuren conform de regels van de nieuwe pittoreske tuin is.

THEMAPERKEN MET BLOEMEN ROND DE VILLA

*“Le jardin régulier se justifie lorsqu’il répond d’une façon parfaite à certaines nécessités locales. C’est par essence, le style de jardin qui paraît le mieux justifié dans le voisinage immédiat des habitations.”*¹³

Jules Buysens haakt zijn tuin letterlijk vast aan de sokkel van de villa. Hij modelleert de topografie van het terrein in opeenvolgende brede plateaus en creëert zo een geschikte visuele basis voor de imposante villa op de kam van de Erreralaan. De tracés van de borders en de bloembakken passen in een rechtlijnig en zorgvuldig opgebouwd schema.

De volgens de regels aangelegde tuin is geslaagd als hij perfect beantwoordt aan een aantal lokale eisen.

Buysens hekelte echter het courante gebruik van “quelques espèces de plantes... le géranium et le bégonia parqués en compartiments rectilignes, qui y règnent seuls en maîtres. L’amateur de plantes et de beautés naturelles, notamment, n’y trouve pas un intérêt durable. L’effet produit est vraiment trop simple, trop facile, trop superficiel ; le jardin géométrique devient vite banal, officiel, monotone.”¹⁴ De dicht bij de benedenverdieping gelegen bloemperken moeten zo lang mogelijk interessant blijven.

Jules Buysens week af van het gebruik om zachte of eenjarige planten per soort in grote perken te zetten. Hij mengde vaak soorten en variëteiten en speelde met uiteenlopende groeiwijzen en hoogten en ook met kleurharmonieën en kleurcontrasten¹⁵, die resulteren in bonte taferelen waar onvermengde kleuren zij aan zij staan: blauw, rood, groen, geel ... Deze kleurrijke themaperken wekken vandaag soms onbegrip, zozeer wordt het idioom van tuinontwerpen de laatste tientallen jaren gedomineerd door het gebruik van composities in uitvloeiende pasteltinten, en recenter nog door een tot het uiterste vereenvoudigd vocabularium van grote, tot één soort beperkte perken. Vandaag zijn de zachte en eenjarige planten van vroeger verdrongen

	Voorstel zomer mei 1929	Hoeveelheid	Een-jarig	Winter-hard	Voorstel lente oktober 1929	Hoeveelheid	AnL	Een-jarig	Bijkomende raming lentebloei 1929	Hoeveelheid	Een-jarig	Winter-hard
Bloembakken	Violetblauwe petunia's	75	X		Aubrietia bosjes	250		X	Aubrietia bosjes vervanging	25		X
	Roze klimopgeranium	175	X		Dubbele Duc de Tholl-tulpen	250		X				
Border tegels	Verbena venosa	250	X									
	Geranium Hamelin	250	X									
Border inkom	Heliotroop	200	X		Viola florariensis	250	X		Viola florariensis vervanging	70	X	
	Pantoffelbloemen	175	X						Viola florariensis regie	75	X	
Border muur inkom					Muurbloem met dubbele bloemen	90			Muurbloem met dubbele bloemen ter vervanging	18		
					Doronicum plantageum	30		X				
Groene kamer <i>te vervangen door bodembedekkers</i>	Gele pyrethrum aan de rand	80	X									
	Begonia luminosa in het midden	75	X									
Rond de sokkel <i>te vervangen door bodembedekkers</i>					Indigo vergeet-mij-nietjes	75	X		Vergeet-mij-nietjes vervanging	35	X	
									Vergeet-mij-nietjes regie	50	X	
Heidegrondborder					Gevarieerde grootbladige viooltjes	400	X		Gevarieerde grootbloemige viooltjes, vervanging	75	X	
					Supplement gevarieerde vroegbloeiende tulpen	400		X	Gevarieerde grootbloemige viooltjes regie	200	X	

Afb. 4

Plantensamenstelling van de smalle borders, Jules Buysens, 1929. Informatie ontleend aan kostenramingen en correspondentie tussen Jules Buysens en de familie Van Buuren.

Op de regel 'border muur inkom' staat de naam 'Muurbloem met dubbele bloemen' vermeld, een term die vandaag onbekend is. In het voorstel voor de beplanting van het jaar 1930 wordt deze term vervangen door *Cheiranthus* (muurbloem). Vermits de Engelse naam voor *Cheiranthus 'wallflower'* is en de Nederlandse naam 'muurbloem', kunnen we ervan uitgaan dat het op het bestek van Buysens om die bloemsoort gaat.

Afb. 5

Gezicht vanaf het pergolapad in de richting van de westgevel, 1935-1938. De planten op de voorgrond zijn over de hele lengte op de randmuur van het terras terug te vinden. De rand van het terras is beplant met een breed perk saginamos vermengd met bolgewassen. In het midden van de parterre staan eenjarige of winterharde bloeiende planten, waartussen ook tulpen zijn geplant. De eerder lage tapijten zijn aangevuld en opgevrolijkt met in de lente bloeiende bolgewassen, verdeeld in regelmatige bosjes of gealigneerd in de plantenbakken (© Stichting Jules Buyskens).

Afb. 6

De borders in de lente van 2012. Op de foto: Annie van Marcke de Lummen, vertegenwoordigster van het museum, Gonzague Nobels, aannemer, en Anne-Marie Sauvat, landschapsarchitecte.

Afb. 7

Slechts een klein aantal tulpen heeft veelkleurige gele en rode bloemen. Bloembakken in de lente van 2012: aubrietia en dubbele *Tulipa duc van Tholl*.

Afb. 8

Foto genomen vanaf de rotonde in de richting van de exedra, vooroorlogse foto, ongedateerd. De tapijten van saginamos zijn doorspekt met bladeren van knolgewassen en het saginamos groeit tussen de voegen van de plavuizen (© Stichting Jules Buyskens).

door winterharde exemplaren en de door Buyskens destijds fel bekritiseerde vereenvoudiging van het idioom maakt zich opnieuw meester van heel wat hendaagse tuinen (afb. 4 tot 7).

Op de voorgrond werd systematisch saginamos gebruikt, een bodembedekker die een doorlopend kussen vormt, wat een rustige sfeer creëert voor de parterres aan de rand van het terras. Het werd – en dat was nieuw – bij voorkeur gebruikt als zwerfplant in de min of meer wijde voegen van de tegels. Omdat de plant moeilijk kon aarden en ondanks drie opeenvolgende heraanplantingen in drie jaar tijd, is hij in de grootste parterre voor het raam van de kleine salon vervangen door witte aubrietia (afb. 8).

Omdat deze parterres het hele jaar door

interessant moeten zijn, werden – zoals Buyskens dat ook deed – bloemperken geprogrammeerd die op elkaar volgen. De assortimenten eenjarige planten en bollen die twee keer per jaar worden vervangen, werden allemaal gekozen op basis van de lijsten die Buyskens hiervoor in 1929-1930 opstelde. Dit stelt vandaag het probleem van de aanzienlijke terugkerende jaarlijkse kosten. In de hele museumtuin (de tuin van Buyskens en de Tuin van het Hart van René Pechère) worden elk jaar ongeveer duizend eenjarigen geplant. Voor de omvorming van de tuin van een privéwoning tot een publiek museum is idealiter ofwel een scenografie met bijkomende eenjarige planten nodig ofwel de aanplanting van vaste en winterharde planten, waardoor de borders voor de bezoeker altijd aantrekkelijk blijven.

DE ROZENTUINEN VAN DE PITTORISKE TUIN

De rozentuinen hangt niet rechtstreeks samen met de basisprincipes van de nieuwe pittoreske tuin en toch is dit, net zoals de bloemenparterres rond de villa, een van de elementen die worden aangetroffen in tuinen die daarvoor groot genoeg zijn. *“C'est ainsi que dans le voisinage immédiat de l'habitation, il est souvent très avantageux d'aménager un jardinet avec petites terrasses, escaliers et parterres géométriques. Cette décoration à dispositions symétriques constitue une transition utile entre les lignes régulières de la construction et les contours sinueux et capricieux du jardin naturel. Certains parterres seront garnis de roses, disposées de préférence en compartiments unicolores: ce sera la petite roseraie de l'amateur. Bien*

EEN ROZENTUIN DIE NIET ZO ART DECO IS ...

Al vanaf de eerste schetsen was er plaats voorzien voor rozen. In de eerste bekende versie van de tuin, die dateert van 1927,¹ was de rozentuin aangelegd op een terras onder aan de pergola die min of meer in de zichtas lag vanaf de eetkamer en de wintertuin. Het ontwerp is identiek aan de tuin die uiteindelijk werd aangelegd op het boventerras zoals we dat nu kennen. Een lage muur en een lichte glooiing zorgden voor de verbinding met het centrale gazon van de natuurlijke tuin. De trap van het kleine paviljoen had ook vier trapdelen in plaats van het nu hellende pad. De pergolamuur, die aan de kant van de Dupuichlaan vandaag grotendeels overwoekerd is door excessieve plantengroei, was dus heel geschikt als bijkomende locatie voor rankende klimrozen. Bij de restauratie werd de heraanplanting van deze rozenguirlandes op de pergolamuur gehinderd door de nabijheid en dominantie van de bomen en grote struiken aan de rand van de tuin. In de as van de *salle de verdure* (groene zaal) bestond het boventerras, waar zich vandaag de rozentuin bevindt, uit een enkel plateau met een oppervlakte die vergelijkbaar is met die van vandaag. De zes bogen van de pergola komen voor op het plan, maar de geometrische tuin wordt gekenmerkt door een spel van orthogonale vormen, bedoeld voor het aanplanten van eenjarige bloemen. Een guirlande van rozen benadrukt de grens met het centrale gazon.

Uiteindelijk werd de rozentuin aangelegd in het bovengedeelte van de tuin. De guirlandes zijn verdwenen maar de parterres, die in de winter leeg zouden blijven omdat hier eenjarige bloemen moesten komen, zijn vervangen door de rozentuin zoals die aanvankelijk in de buurt van de pergolamuur was voorzien. De parterres zijn identiek, maar de topografie is subtiel geïntegreerd door een spel van drie opeenvolgende niveaus die worden afgebakend door lage muurtjes van een tot twee breukstenen. Deze kleine rozentuin wordt in boeken of talrijke artikelen meestal vermeld als 'art-decorozentuin'. We moeten echter voorbehoud maken bij deze benaming, die ook wordt gebruikt in de historische studie die Atelier Eole in juli 2009 heeft gemaakt.² De *Exposition internationale des Arts décoratifs et industriels* van 1925 in Parijs wordt vaak gezien als dé referentie voor deze esthetische stroming. Maar de term 'art deco' zelf bestond toen nog niet. Het ontwerp van de rozentuin dat Jules BuysSENS tekende, is geometrisch maar niet typisch art deco. De term wordt ook niet vermeld op het plan van BuysSENS uit 1927, dat wil zeggen twee jaar na de tentoonstelling en ondanks de talrijke publicaties die hierover toen verschenen. Voor zover wij weten, bestaat het type 'art-decorozentuin' niet als dusdanig in de geschiedenis van de tuinkunst en de rozen, maar er dient verder onderzoek te gebeuren naar het gebruik van deze term voor een rozentuin.

Toch was de manier waarop BuysSENS gebruikmaakte van rozen vrij recent. De terminologie leek trouwens niet echt vast te liggen. De 'rozentuin' vermeld op het plan van 1927 wordt op dat van 1930 gewoon aangeduid als 'rozen'. Het concept van de rozentuin, waarin het mogelijk is door de diversiteit van de rozenstruiken een tuin op zich te creëren, werd in 1899 door Edouard André in L'Hay (Frankrijk) geïntroduceerd. BuysSENS was goed geplaatst om dit te weten, want hij was van 1896 tot eind 1902 -toen hij zich opnieuw in België vestigde- eerst onbetaald stagiair, daarna tekenaar en al snel werfleider en bureauchef bij Edouard André. "C'est un jardin régulier sans relation directe avec l'habitation, indépendant du parc. Edouard André invente ainsi un nouveau type de jardin: la roseraie, premier jardin monovariétal dont L'Hay constitue désormais l'archétype. Dans cette composition, le plan et les caractéristiques formelles des rosiers sont intimement liés... C'est en sémancipant de la disposition des rosiers comme autant de spécimens qu'Edouard André marque en 1899 une rupture, imposant une composition d'ensemble esthétiquement plus élaborée: la roseraie participe désormais de l'art des jardins ... Mais la principale surprise, en cette fin du XIXe siècle, vient de la forte utilisation de rosiers sarmenteux ... conduits sous forme de guirlandes ils s'élancent le long des pylônes, des portiques de treillage, des murs de la voute des berceaux de roses, s'arrondissent le long des arceaux ou tapissent une rocaille. Cette présentation des multiples effets décoratifs des rosiers est toute nouvelle; elle permet de donner une structure, un volume, un élan vertical au jardin alors que les rosiers n'offraient le plus souvent jusqu'alors que des ensembles de buissons sans fantaisie."³ Jules BuysSENS zou talrijke grote rozentuinen ontwerpen voor zijn welgestelde privéklanten, met als bekendste de rozentuin van Tournai-Solvay in Watermaal-Bosvoorde, vandaag een gelijknamig park dat openstaat voor het publiek, en de verdwenen rozentuin van het Bronnenpark in Sint-Lambrechts-Woluwe, vandaag enkel gekend door vrij uitgebreide documentatie.

NOTEN

1. Stichting Jules BuysSENS, niet-gesigneerde blauwdruk toegeschreven aan J. BuysSENS (FJB/3/1927/1/1/2).
2. SAUVAT, A.-M., BAILLY, J.-M., *étude historique du jardin pittoresque de Jules BuysSENS - Musée et Jardins van Buuren*, Atelier Eole, 2010.
3. VILLALLOBOS, N., 'Edouard André et l'invention du concept de roseraie' in ANDRE, F. - COURTOIS, S. (red.), *Edouard André (1840-1911), un paysagiste botaniste sur les chemins du monde*, Les Éditions de l'Imprimeur, Besançon, 2001, p. 129-140.

*que d'origine horticole, la rose moderne restera toujours, en effet, grâce à la parfaite élégance de sa forme, à son parfum et à son coloris, une des gloires de nos jardins."*¹⁶

De studie van rozen is op tuinbouwkundig en historisch vlak een erg specifieke specialiteit. Voor de uitwerking van de restauratie van deze tuin werden specialisten ter zake geconsulteerd om de in die periode bekende informatie over de twee rozentuinen te analyseren. Verschillende boomkwekerijen in België en in het buitenland werden gecontacteerd om na te gaan welke variëteiten die op de plannen vermeld waren nog op de markt beschikbaar waren. De fameuze catalogus van de boomkwekerij van Fort Jaco was voor hen een kostbare bron van informatie (afb. 9 en 10).

De botanische selecties zijn geëvolueerd naar meer ziektebestendige variëteiten, doorbloeiende variëteiten en variëteiten die vandaag meer in de smaak vallen. Soms is het plantenerfgoed gewoonweg uitgestorven, waardoor vermenigvuldiging niet meer mogelijk is. Hierdoor zijn bepaalde variëteiten vandaag onvindbaar of dienen ze vervangen te worden door een andere, meer geschikte variëteit met genealogische, historische en botanische kenmerken die zo dicht mogelijk aanleunen bij de oorspronkelijke variëteit die vermeld staat op de historische documenten. Daarom is de hulp van specialisten noodzakelijk om alternatieven te vinden die zo dicht mogelijk het historische plantenpalet benaderen.

DE BOVENSTE ROZENTUIN - 1928

De bovenste rozentuin is aangelegd in de nabijheid van de villa, op het hogergelegen gedeelte van het terrein. De regelmatige parterres zijn in het grind van de lanen afgebakend met lage buxushagen die benadrukt worden door smalle ingegraven betonranden. Dit gebruik is eerder uitzonderlijk voor rozentuinen van de jaren 1920, maar de buxusranden zijn goed zichtbaar op oude foto's van de tuin van Buuren van voor de Tweede Wereldoorlog. De zes gerestaureerde

Afb. 9

Kwekerij van Fort Jaco, Jules BuysSENS - Le catalogue spécial de Plantes vivaces, Plantes de rocailles, Arbres, Arbustes, Rosiers, Conifères et toutes Plantes rustiques servant à la composition et à la décoration des Jardins, 1939 (© Stichting Jules BuysSENS).

Afb. 10

Reclame voor de Pépinière du Fort-Jaco in Le Nouveau Jardin Pittoresque: "Collections très étendues de plantes vivaces, plantes alpines, aquatiques, pour murs fleuris, pour dallages fleuris, pour rocailles fleuries, pour prairies fleuries, plantes grimpantes, rosiers, arbres et arbustes décoratifs et fruitiers" (© BRP).

EEN WERELD VAN SPECIALISTEN

Naast gespecialiseerde boomkwekerijen werden ook de volgende organisaties en personen geraadpleegd:
 - in België: de Koninklijke Nationale Maatschappij 'De Vrienden van de Roos', evenals mevrouw Ingrid Verdegem, internationaal erkend rozenspecialiste, lid van specialistenorganisaties, jurylid van rozenwedstrijden, voordrachtgever en auteur van talrijke artikelen voor vaktijdschriften, auteur van onder andere het boek *The Quest for the Black Rose* (Stichting Kunstboek - Livre d'art, 2010, hardcover). Met hun hulp werden de belangrijkste opties voor de restauratie van de rozentuinen geformuleerd.

Door de samenwerking met mevrouw Verdegem waren zeer geavanceerde analyses mogelijk, zowel op het vlak van tuinbouwkunde als van de geschiedenis van de roos, op basis van lijsten met rozenvariëteiten die teruggevonden werden in de archieven over de tuin van Buuren die tussen 2009 en 2011 beschikbaar waren.
 - in Frankrijk: de vereniging *Roses anciennes en France* en haar vicevoorzitter Fabien Ducher. Hij vertegenwoordigt de zesde generatie afstammelingen van de familie Ducher, rozenkwekers sinds 1845. In 1898 kweekte Joseph Pernet-Ducher, de tweede van het geslacht, de roos *Soleil d'Or* en hij zette de wereld van de rozen op zijn kop

door gele en oranje genen te introduceren. *Rêve d'Or*, Mme. Caroline Testout en Mlle Cécile Brunner... worden overvloedig gebruikt door architecten en verzamelaars. Bij het definiëren van de aanplantingsplannen voor de restauratie heeft de heer Ducher ons geholpen de afstamming te vinden van sommige op de documenten vermelde variëteiten. Enkele van de vermelde rozen waren creaties van zijn grootvader of stonden in het andere geval in de catalogus van de familiezaak. Hij stelde ook alternatieven voor, in gevallen waar de roos van toen niet meer bestaat of niet meer wordt verkocht.

We danken hen allebei van harte.

bogen benadrukken de as van de rozentuin en bieden een elegante ondersteuning aan een selectie klimrozen. Daar waar het terrein begint te hellen legde Buyskens twee plateaus aan, van elkaar gescheiden door muurtjes van twee of drie met aarde gevoegde zandbreukstenen. Een teruggevonden trede, die metertijd bedolven was onder de opeenvolgende grindlagen en die een voortzetting vormt van de centrale boord, wordt door de wandelaar niet opgemerkt, maar vanaf de verdieping van de villa valt op hoe deze trede de articulatie van de parterres aanvult. Aan de randen van de oordeelkundig volgens kleur geschikte rozenstruiken introduceerde Buyskens eenkleurige winterharde planten. Hun lage en afhangende zilveren bladeren en tapijten van kleine witte bloemen contrasteren met de ietwat stijve groeiwijze van de rozenstruiken. De grijsbladige viltige hoornbloem (*Cerastium tomentosum*) groeit vaak weelderig aan het begin van de steunmuren van de terrassen.

In 2009, het jaar waarin het historisch onderzoek begon, had de aanwezige selectie van rozen niet veel meer te maken met de rozenstruiken van weleer. Het oorspronkelijke plan, dat heel nauwkeurig is, heeft de analyse van deze eerste rozentuin vergemakkelijkt. De door Buyskens gekozen variëteiten zijn kenmerkend voor de vernieuwende ontwerpen van die periode en zien er voor de jaren 1920 dus erg modern uit. Zo gebruikte Buyskens hybride theerozen HT, hybride doorbloeiers HR, hybride Wichurana HW en 'sport', de spontane mutatie van een enkele stengel van een stok -een fenomeen dat zich vooral, maar niet uitsluitend, bij nieuwe rozen voordoet.

De rozenstruiken van de driehoekige parterres

Deze eerste groep parterres bestaat uit de zogenaamde hybride theerozen, een type dat heel erg in de mode was tussen de jaren 20 en 60 van de 20ste eeuw. De rode en geparfumeerde roos met één stengel en de roos HT, een afstameling van de kruising tussen de theeroos en de hybride doorbloeiers, waren bijzonder in trek. Een voortdurende

selectie leidde tot een vrij lage roos - wat nieuw was- die daardoor bijzonder geschikt was voor parterres. De individuele bloem werd steeds groter en de knop langer.

Tot de selectie van Jules Buyskens behoorde een groot aantal *Pernetiana*-rozen, een door het huis Pernet-Ducher gekweekte variëteit die afstamt van de *R. foetida* en waarvan de *Soleil d'Or* de bekendste is. Dit leidde tot een rozenfamilie met revolutionaire kleuren, van geel tot abrikoos en zalm en vaak al deze kleuren samen in één enkele roos.

Het is niet verrassend dat deze groep HT-rozen in de jaren 20 en 30 al snel uitgroeide tot een ander type zeer geëerde rozen. Toch zijn er een paar belangrijke aspecten met hun teelt verbonden die de aandacht vergen. Deze rozen moeten immers behandeld worden tegen ziekten. Veel *Pernetiana*'s hebben de neiging om sterroetdauw (*Marssonina rosae*) te ontwikkelen, geërfd van hun voorouder *R. foetida*. In de tijd waarin deze variëteiten ontstonden, was er nog geen verbod op fyto-sanitaire producten en in parterres en borders werd er overvloedig gebruikgemaakt van chemische middelen (afb. 11 tot 17).

Klimrozen

Deze lijst is opnieuw erg typisch voor de klimrozen die in die tijd in de mode waren. De nu veelvoorkomende klimroos was toen nog nieuw. De ontwikkeling van de *R. Wichurana*-hybriden lag zelfs aan de oorsprong van met rozen bedekte bogen. Het enige nadeel: ze bloeien maar één keer. De twee hieronder besproken voorbeelden verhelderen de analyse die heeft geleid tot het voorstel om als alternatief de roos *Dorothy Perkins* (Jackson & Perkins 1901 of E. Alvin Miller 1901; de oorsprong van deze roos wordt betwist) te gebruiken. Dit was wellicht de populairste klimroos van die tijd; elke tuin had er wel een. Het is een hybride van *Wichurana* (HW), met een overvloed aan kleine dubbele en geurloze roze bloemetjes. Het grote nadeel van deze roos is haar gevoeligheid voor de schimmel oïdium.

De keuze die moest worden gemaakt, was ofwel deze rozensoort toch te planten en historisch correct te zijn of ze te vervangen door de *Super Dorothy*-rozen, die op alle punten identiek is, maar resistent is tegen de ziekte, of de eveneens erg verwante *Super Excelsa*-rozen. De keuze voor een alternatief drong zich op omdat er rekening moest worden gehouden met de ope-

De keuze voor een alternatief drong zich op omdat er rekening moest worden gehouden met de opening van de tuin voor het publiek en de evolutie van de onderhoudsmogelijkheden.

ning van de tuin voor het publiek en de evolutie van de onderhoudsmogelijkheden, maar ook en vooral omdat door het groeiende milieubewustzijn van de voorbije decennia het systematische gebruik van fyto-sanitaire producten afkomstig uit de chemische industrie geen optie meer is. Er werd dus gekozen voor de *Super Dorothy*.

De roos *Perle d'Or* illustreert eveneens de noodzaak om tijdens de onderzoeksfase van een restauratie een beroep te doen op deskundigen. Het betreft hier een klimmende versie van de polyantharoes *Perle d'Or* van Joseph Rambaux, in 1884 in Frankrijk geïntroduceerd door Francis Dubreuil. Haar aanwezigheid in de keuze van Jules Buyskens is bijzonder interessant. Tot nog toe wisten we dat de klimmende versie van *Perle d'Or* vóór 1927 was ontdekt. Door het feit dat Buyskens ervoor koos, moeten we die datum waarschijnlijk herzien, want de commercialisering ervan in 1928 was slechts mogelijk na verschillende jaren kweken, om de stabiliteit van haar onderscheidende kenmerken te kunnen verifiëren. Het is de enige klimroos van de lijst die de hele zomer blijft bloeien. *A priori* zou deze roos vandaag enkel in de Verenigde Staten te koop zijn, maar misschien ook ergens in het zuiden van Frankrijk of in Italië. Omdat deze roos niet gedijt in het Belgische klimaat, werd ze vervangen door de *Aviateur Blériot*, HW 1910.

Afb. 11

De bovenste rozentuin omrand met buksbomen, vooroorlogse foto, ongedateerd (©Stichting Jules Buyskens).

Afb. 12 en 13

De rozentuin in 2009, voor de restauratie (foto auteur).

Afb. 14 en 15

De rozentuin tijdens de restauratie (foto's auteur, 2012).

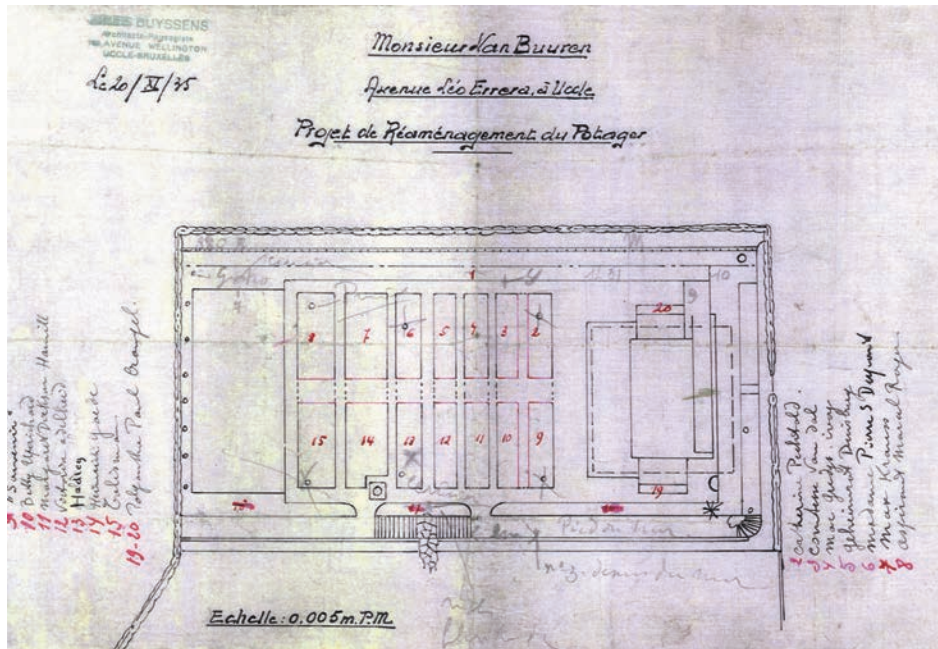

Afb. 16 en 17

De gerestaureerde rozentuin
(foto's auteur, 2013).

Afb. 21

'Projet de réaménagement du Potager', gesigeneerd Jules Buyskens, gedeponeerd in de Virtuele Bibliotheek René Pèchère, in het kader van het legaat van Gallet 04/04/2012, Stichting Buyskens (© BRP).

Afb. 22

De gerestaureerde onderste rozentuin (A. Ville de Goyet, 2013 © GOB).

recente daten van dat laatste jaar. In 2012 echter verwierf de bibliotheek René Pechère verschillende documenten van M. Gallet, de zoon van een oud-medewerker van Jules Buyskens. Bij een eerste onderzoek doken twee onverwachte plannen van de tuin van Buuren op: een plan van de onderste rozentuin, gesigineerd J. Buyskens –merkwaardig genoeg op 20 november 1935¹⁹– en een plan van het originele verlichtingsnetwerk van de tuin (afb. 21). Deze ontdekkingen kwamen net enkele maanden te laat: de restauratiewerken aan de onderste rozentuin waren al goed opgeschoten en de aanplantingen waren aan de gang. Dit document kan echter wel nog worden bestudeerd en geanalyseerd vanuit historisch oogpunt en om het werk van Buyskens beter te plaatsen in de geschiedenis van de tuinkunst (afb. 22).

DE HERBACEOUS BORDER

Een van de grote nieuwigheden van de nieuwe pittoreske tuin lag in de promotie en vulgarisering van het gebruik van gemengde perken waarin robuuste variëteiten van vaste planten werden gecombineerd. Dit druiste in tegen het wijdverbreide gebruik van borders met eenjarige of zachte planten dat toen de Belgische tuinbouwmarkt domineerde. Buyskens stond trouwens op gespannen voet met de vertegenwoordigers van de Gentse tuinbouwindustrie en werd niet altijd uitgenodigd op de evenementen van de Gentse Floraliën.²⁰

“L’Herbaceous border est basé principalement sur la théorie des couleurs, l’objectif est de rapprocher des couleurs complémentaires. Il ne faut pas hésiter à ajouter du blanc pour adoucir les couleurs violentes et raviver les couleurs fades. Il faut donc envisager des dates de floraisons similaires. Jouer sur les différences de formes, une grande fleur isolée s’associe avec une petite floraison multiple. Considérer les grandeurs et les diversifier. On prendra soin de ne pas dépasser un mètre pour éviter le tuteurage qui est difficile à dissimuler et enlève à la plate-bande son aspect naturel. La planification de la bordure se fait en quatre saisons de floraisons:

mai, juin-juillet, août, septembre-octobre. Il faudra penser à augmenter les surfaces de plantes de printemps car les fleurs sont moins nombreuses. Pour combler les vides laissés par les vivaces, des plantations d’annuelles viendront égayer le parterre.”²¹

In tegenstelling tot parterres van eenjarige bloeiende planten wordt het gebruik van al te felle kleuren verbannen uit de *herbaceous border*. “Généralement les couleurs complémentaires se neutralisent réciproquement, donnent de beaux effets, à la condition toutefois que les tons

We moeten niet meer werken met een strakke en homogene mix, maar integendeel met kleurvlekken van verschillende planten van eenzelfde variëteit, waarbij de variëteiten met de zachtste tinten moeten overheersen.

employés ne deviennent pas criards. Car dans les harmonies de fleurs, il faut toujours tendre à des effets doux et aimables et non pas à ceux qui hurlent... Cela n’a évidemment rien de commun avec ces masses unicolores hurlantes de géraniums ou bégonias rouges, faites pour amuser les gogos. Non, il s’agit ici, non pas de lavis à teintes plates, mais d’effets picturaux harmonieux, où les couleurs et les nuances se mettent réciproquement en valeur... si l’on veut composer ces gradins ensembles non plus au moyen des variétés d’une même espèce... Il ne faudra plus procéder par mélange intime et homogène, mais au contraire par taches de plusieurs plantes d’une même variété et en faisant dominer les variétés aux tonalités les plus douces. Dans l’harmonie des couleurs, il est encore une règle qui ne subit guère d’exception, c’est que si l’on veut associer deux tons d’une même couleur, ce doivent être deux tons d’une même famille. Par exemple : du bleu d’outremer avec du bleu de cobalt pâle, ou du rouge vermillon avec du rose saumoné, etc. Si le Border doit fleurir en plus d’une saison on commence par subdiviser la surface en saisons, en disséminant ces taches de saisons d’un bout à l’autre de façon à ce que chaque moment de la période envisagée le Border paraisse toujours entièrement fleuri... Chercher la variété et ne jamais répéter deux fois le même arrangement.”²² (afb. 23).

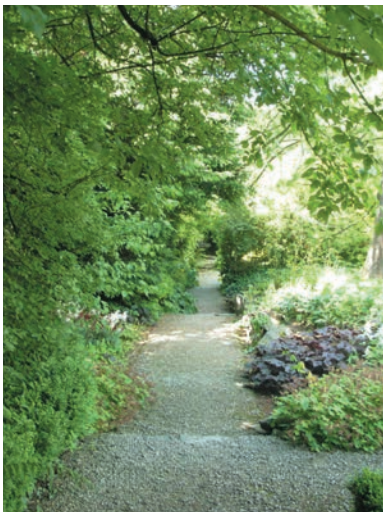
Op dit plan tellen we 120 variëteiten van winterharde planten die effectief nooit meer dan één keer gebruikt zijn. In tegenstelling tot wat hij in zijn tijdschrift aanpreekt, maakte Buyskens niet overvloedig gebruik van lentebloeiers. Hier overheerst het rood, met bloei in juni-juli (tweede afgebeeld seizoenstafereel). Nochtans wijst Buyskens er in zijn artikelen nog op dat er het meest wordt uitgekeken naar de lentebloemen omdat deze de eerste van het seizoen zijn. In de tuin van Buuren bevindt de *herbaceous border* zich op de achtergrond en is hij minder zichtbaar vanuit het huis dan de andere parterres. We zouden dus kunnen veronderstellen dat Jules Buyskens de voorkeur gaf aan de zomerbloei, een betere periode om te wandelen. Het seizoenstafereel werd echter aangevuld met 1050

lentebollen, zoals een bestek uit 1930 ons leert. J. Buyskens vermeldt tevens in diverse artikelen van de *Nouveau Jardin Pittoresque* dat eenjarigen tussen de winterharde planten moeten worden toegevoegd om de lege ruimten van de lentebloeiers op te vullen. In een bestek voor de aanplanting van winterharde en eenjarige planten uit de zomer van 1930 komen dan ook een rubriek ‘lege ruimte tussen de vaste planten’ en de namen van de voorgestelde eenjarigen voor (afb. 24).

Bij de restauratie was het de bedoeling de aanplantingsschema’s te vereenvoudigen om zo het onderhoud te beperken en de botanische *follow-up* te vergemakkelijken, iets wat vandaag moeilijker is dan in het verleden. Het aantal hoveniers is drastisch verminderd en er is geen vaste hovenier meer voor de tuin. Nochtans zijn permanente observatie, een goede botanische kennis en kennis van de traditionele tuinierspraktijken noodzakelijk voor het toekomstige onderhoud van de structuur en de details van een tuin die zo gesofisticeerd is als deze (afb. 25 en 26). De gedeelten van de *mixed border* die zeer schaduwrijk zijn door de spectaculaire en opmerkelijke groei van de kornoelje of de nabijheid van sparren werden omgevormd tot zones met schaduwrijke planten (varens,

Afb. 24

Gezicht vanaf het onderste gedeelte van het zuidelijke pad, in de richting van de Erreralaan, 100/56. Ongedateerde foto (© van Buuren).

Afb. 25 en 26

De *mixed border* in juni 2009, voor restauratie, en in september 2013; aanplantingen van lente 2012 (foto's auteur).

Lijst der soorten

- 1/ 10 Phlox decussata 'Baron van Heeckeren'
- 2/ 10 Anemone japonica 'Rosea Elegans'
- 3/ 07 Delphinium 'Mrs Thompson'
- 4/ 04 Gaillardia grandiflora
- 5/ 05 Campanula glomerata
- 6/ 06 Aster cordifolius 'Asiatika'
- 7/ 07 Lychnis chalconica
- 8/ 06 Heuchera sanguinea
- 9/ 06 Aconitum Spark's var.
- 10/ 10 Monarda didyma 'Wiengenzi'
- 11/ 09 Scabiosa caucasica
- 12/ 10 Geum Mr J. Bradshaw
- 13/ 06 Phlox decussata 'Gaveau'
- 14/ xx Chrysanthemum maximum 'étoile d'Anvers'
- 15/ 07 Rudbeckia speciosa
- 16/ 06 Tritoma uvaria 'Grandiflora'
- 17/ 07 Nepeta fassenii
- 18/ 08 Aster Novae-Belgiae 'Feltham Blue'
- 19/ 06 Alstroemeria aurantiaca
- 20/ 07 Phlox decussata 'Jules Sandeau'
- 21/ 04 Hemerocallis fulva
- 22/ 18 Erigeron alpinus
- 23/ 07 Althaea rosea - (dubbele stokroos)
- 24/ 16 Phlox decussata 'Rijnstroom'
- 25/ 08 Aconitum napellus
- 26/ 06 Iris kaempferii 'Aogata'
- 27/ 12 Anemone japonica 'Whirlwind'
- 28/ 04 Geum Heldreichii 'Superbum'
- 29/ 07 Astilbe solferino
- 30/ 07 Phlox decussata 'Le Madhi'
- 31/ 08 Eryngium planum
- 32/ 20 Montbretia crocosmiaeflora
- 33/ 09 Dianthus plumarius 'Cyclope'
- 34/ 10 Astilbe davidii
- 35/ 08 Delphinium 'King of Delphinium'
- 36/ 08 Asphodelus luteus
- 37/ 07 Astilbe 'Gloria Purpurea'
- 38/ 09 Tritoma uvaria 'Grandiflora'
- 39/ 06 Iris germanica 'Mme Bouquet'

- 40/ 03 Aster amellus 'King George'
- 41/ 04 Phlox suffruticosa
- 42/ 10 Geum chilense
- 43/ 03 Thalictrum dipterocarpum
- 44/ 07 Heuchera brizoides 'Edge Hall'
- 45/ 05 Betonica nivea
- 46/ 06 Aster Novae-Belgiae 'Cattleya'
- 47/ 02 Lupinus arboreus
- 48/ 10 Anemone japonica 'Rosea Flora Plena'
- 49/ 09 Campanula glomerata 'Superba'
- 50/ 03 Galega bicolor
- 51/ 05 Phlox decussata 'Nicolas Flanel'
- 52/ 07 Campanula persicaefolia
- 53/ 08 Aster Novae-Belgiae 'Climax'
- 54/ 10 Delphinium hybridum '1re choix'
- 55/ 05 Coreopsis grandiflora
- 56/ 09 Aster mesa grande speciosus grandiflorus
- 57/ 09 Liatris spicata
- 58/ 06 Geum Borisii
- 59/ 05 Anthericum liliastrum 'major'
- 60/ 06 Aster pumilus
- 61/ 05 Boltania incisa
- 62/ 03 Lupinus polyphyllus 'Roseus'
- 63/ 04 Hemerocallis Kwanso flor. plen.
- 64/ 02 Cimicifuga japonica
- 65/ 07 Campanula carpathica
- 66/ 08 Lychnis chalconica
- 67/ 03 Papaver 'Mr Perry'
- 68/ 04 Oriëntaalse papaver
- 69/ 03 Oriëntaalse papaver 'Mrs Marsh'
- 70/ 03 Oriëntaalse papaver 'Oranje Koning'
- 71/ 03 Oriëntaalse papaver 'Queen Alexandra'
- 72/ 04 Astilbe 'Pink Pearl'
- 73/ 07 Erigeron Coulteri
- 74/ 07 Aster alpinus longipetala 'Goliath'
- 75/ 06 Polygonum campanulatum
- 76/ 03 Lupinus polyphyllus bleu
- 77/ 05 Phlox decussata 'Nana Coerulea'
- 78/ 07 Lychnis Haageana
- 79/ 05 Phlox decussata 'Baron Van Heeckeren'

- 80/ 07 Campanula grandis
- 81/ 07 Tritoma uvaria 'Grandiflora'
- 82/ 05 Helianthemum variegatum
- 83/ 06 Helianthus multiflorus fl. plena
- 84/ 04 Delphinium 'Zuster Lugten'
- 85/ 05 Centaurea dealbata
- 86/ 06 Aster punctatus
- 87/ 08 Polygonum affinis
- 88/ 08 Aster Novae-Angl. 'Bars Pink'
- 89/ 06 Aster cordifolius 'Pluie de Fleurs'
- 90/ 10 Alstroem eria aurantiaca
- 91/ 10 Primula japonica var.
- 92/ 07 Sedum spectabile 'Atropurpureum'
- 93/ 04 Delphinium Amos Perry
- 94/ 04 Campanula persicaefolia flora-plena
- 95/ 10 Anemone japonica 'Rosea-Superba'
- 96/ 06 Santolina tomentosa
- 97/ 10 Althaea rosea - dubbele en enkele stokroos var.
- 98/ 09 Phlox decussata var. 9
- 99/ 06 Phlox decussata 'M. Duranton'
- 100/ 09 Astilbe amazone 'Juno'
- 101/ 10 Scabiosa caucasica
- 102/ 04 Anchusa italica 'Dropmore'
- 103/ 10 Trollius europeus 'Superbus'
- 104/ 07 Aster amellus 'Perry's Favourite'
- 105/ 06 Artemisia 'Villarsii'
- 106/ 06 Aster Novae-Belgiae 'Wonder of Colwall'
- 107/ 07 Chrysanthemum maximum 'Etoile d'Anvers'
- 108/ 09 Campanula carpathica 'Alba'
- 109/ 04 Aconitum napellus
- 110/ 06 Aster novae-Belgiae 'Feltham Perry'
- 111/ 06 Delphinium 'K. Th. Caron'
- 112/ 06 Helianthus rigidus
- 113/ 06 Coreopsis grandiflora
- 114/ 09 Veronica ultramarina
- 115/ 30 Montbretia crocosmiaeflora
- 116/ 06 Erigeron speciosus 'semi-plenus'
- 117/ 07 Anthemis tinctoria 'Kelwayi'
- 118/ 12 Anemone japonica 'Rubra'
- 119/ 06 Aster
- 120/ 03 Incarvillea 'Delawayi'

- 34/ 10 x Astilbe davidii (10/m²)
- 37/ 7 x Astilbe 'Gloria Purpurea' (10/m²)
- 44/ 8 x Heuchera brizoides 'Edge Hall' (15/m²)
- 46/ 10 x Aster Novae-Belgiae 'Cattleya' (7/m²)
- 48/ 9 x Anemone japonica 'Rosea Flora Plena' (11/m²)
- 49/ 14 x Campanula glomerata 'Superba' (17/m²)
- 50/ 7 x Galega bicolor (4/m²)
- 52/ 17 x Campanula persicaefolia (12/m²)
- 55/ 13 x Coreopsis grandiflora (7/m²)
- 57/ 9 x Liatris spicata (11/m²)
- 59/ 10 x Anthericum liliastrum 'major' (8/m²)
- 61/ 5 x Boltania incisa (8/m²)
- 62/ 3 x Lupinus polyphyllus 'Roseus' (6/m²)
- 63/ 4 x Hemerocallis Kwanso flor. plen. (7/m²)
- 65/ 13 x Campanula carpathica (17/m²)
- 66/ 16 x Lychnis chalconica (9/m²)
- 67/ 7 x Papaver 'Mr Perry' (6/m²)
- 71/ 12 x Papaver 'Queen Alexandra' (10/m²)
- 72/ 6 x Astilbe 'Pink Pearl' (8/m²)
- 75/ 16 x Polygonum campanulatum (8/m²)
- 76/ 3 x Lupinus polyphyllus blauw (5/m²)

- 77/ 12 x Phlox decussata 'Nana Coerulea' (7/m²)
- 78/ 13 x Lychnis Haageana (19/m²)
- 80/ 7 x Campanula grandis (9/m²)
- 82/ 5 x Helianthemum variegatum (17/m²)
- 83/ 7 x Helianthus multiflorus fl. plena (6/m²)
- 85/ 14 x Centaurea dealbata (9/m²)
- 86/ 6 x Aster punctatus (9/m²)
- 87/ 9 x Polygonum affinis (20/m²)
- 92/ 13 x Sedum spectabile 'Atropurpureum' (17/m²)
- 94/ 12 x Campanula persicaefolia flora-plena (6/m²)
- 95/ 16 x Anemone japonica 'Rosea-Superba' (10/m²)
- 100/ 32 x Astilbe amazone 'Juno' (18/m²)
- 101/ 21 x Scabiosa caucasica (13/m²)
- 104/ 12 x Aster amellus 'Perry's Favourite' (11/m²)
- 109/ 26 x Aconitum napellus (15/m²)
- 112/ 6 x Helianthus rigidus (9/m²)
- 113/ 18 x Coreopsis grandiflora (12/m²)
- 114/ 44 x Veronica ultramarina (15/m²)
- 116/ 10 x Erigeron speciosus 'semi-plenus' (10/m²)
- 117/ 18 x Anthemis tinctoria 'Kelwayi' (12/m²)
- 118/ 17 x Anemone japonica 'Rubra' (18/m²)

BOLLEN - aanvulling van de herbaceous border en in de aanplantingen van schaduwplanten in groepen van 15/20 eenheden

- 80 Narcissus triandrus 'Hawera'
- 80 Narcissus triandrus 'Ice Wings'
- 80 Narcissus triandrus 'Thalia'
- 100 Hyacinthus amethystinus
- 100 Tulipa 'Orange Bouquet'
- 100 Tulipa 'King's Blood'
- 200 Tulipa Darwin Hybrids
- 100 Tulipa 'Duchesse de Parme'
- 100 Tulipa 'Maureen'
- 200 Tulipa Rembrandt Hybrids

EENJARIGEN - aanvulling van de herbaceous border, op de lege plaatsen tussen de planten

- 20 Antirrhinum hybride (Leeuwenbek)
- 20 Clarkia grandiflora
- 20 Cosmos (mengeling)
- 30 Zinnia profusion
- 20 Callistephus chinensis (aster)
- 20 Nicotiana affinis (siertabak)
- 20 Calendula officinalis (goudsbloem)

vingerhoedskruid, klimop...). Voor het open gedeelte langs het pad dat naar het prieeltje leidt, werd het aantal variëteiten beperkt, maar er is toch gelet op een evenwicht tussen lente-, zomer- en herfstcombinaties. Eenjarige planten en bollen, eveneens gekozen op basis van de historische documenten, vullen het geheel aan.

HET PERK VAN HEIDEGRONDPLANTEN

Het gebruik van heidegrondplanten in de tuin getuigt eens te meer van de belangstelling van *Le Nouveau Jardin Pittoresque* voor rustieke planten. De politieke en economische ontwikkelingen na de Eerste Wereldoorlog leidden tot ingrijpende veranderingen in de samenleving. Grote landgoederen werden opgesplitst en de oppervlakte van grondeigendommen slonk gestaag. "... *Le nombre d'amateurs de jardins, qui n'ont qu'une seule résidence pour l'été et l'hiver, va en augmentant. C'est ici qu'apparaît la grande utilité des plantes de terre de bruyère qui, pour la majorité, sont à feuilles persistantes. En outre, les jardins devenant de plus en plus petits, les plantes de terre de bruyère ont cet avantage que beaucoup, et d'entre les plus belles, sont de dimensions restreintes et permettent donc une parure végétale riche sur peu d'espace.*"³³

Wie de tuin van het Museum van Buuren bezoekt, is misschien verbaasd dat dit perk van heidegrondplanten op een plaats in de felle zon ligt; de natuurlijke habitat van deze planten bestaat veeleer uit beschutte plaatsen in de halfschaduw. Buysens nam dit risico met kennis van zaken. De keuze voor de plaats onder de ramen van de grote salon is niet toevallig. Ze sluit aan bij het leven van de eigenaars. In de zomer konden ze mensen ontvangen in de tuin en in de winter verzamelden melomanen zich rond de piano in de grote salon. Het perk op de voorgrond resulteert zo in "*des harmonies de couleur ravissantes et, ce qui est particulièrement précieux, de créer des jardins beaux à voir même en plein hiver. Car au feuillage persistant des plantes de terre de bruyère, viendront s'associer les fleurs des roses de Noël, des hellébore hybrides, des nivéoles, des*

perce-neige, des crocus, etc., jusqu'au moment où apparaissent les premières bruyères en fleurs (Erica carnea, Erica carnea alba, Erica mediterranea, etc.) et les premiers rhododendrons (Rhododendron praecox superbium, Rhododendrum laponicum, etc.)."

Jules Buysens had bewondering voor de "*prachtige lentebloei*" en adviseerde voor de perken van heidegrondplanten "*tous les rhododendrons en évitant les plantes greffées, toutes les azalées, plusieurs bruyères, les Kalmias, les Andromèdes, les Clethra, les Gaultheria, Ledum, Oxycococ et les Pernetia qui plus tard se couvrent de grosses baies roses ou bleues, les Vaccinium, etc.*" Deze struiken werden aanbevolen als botanische soorten en als tuinbouwvariëteit. Buysens aarzelde niet om de verschillende bloeiperiodes te verlengen door de perken te beplanten met verschillende soorten en variëteiten van bloembollen, eenjarige planten en rotsplanten. De catalogus van de boomkwekerij van Jules Buysens in Fort Jaco bevat een mooi assortiment van al deze planten.

Bij de restauratie van dit perk stelde zich het probleem dat de planten die Buysens selecteerde uit de flora die kenmerkend is voor vochtige of bergachtige habitats - *Daphné cneorum, Rhododendron ferrugineum, Pernetia mucronata*, variëteiten van heideplanten die vandaag niet meer voorkomen in de catalogi- onvindbaar waren, zelfs na zoekwerk bij boomkwekerijen in de Vogezes en in de Franse of Zwitserse Alpen. Het assortiment werd aangepast met de meest verwante variëteiten die in de huidige catalogi voorkomen.

DE PITTORESKE BEEK EN DE VOCHTIGE ZONE OF MOERASZONE

"*Si la situation et la configuration du terrain le permettent, l'endroit le plus bas du jardin sera occupé par une pièce d'eau de forme irrégulière. Ses dimensions varieront évidemment d'après l'étendue du terrain... Cet étang ou ce petit bassin pourra être construit, à peu de frais, en béton armé,*

si la nature du sol ne permet pas d'établir une pièce d'eau naturelle... Un petit filet d'eau, s'échappant de quelque roche surélevée, descend vers la pièce d'eau, en formant des cascates. L'étang est peuplé de nénuphars à fleurs diversement colorées et de tant d'autres plantes aquatiques: les alisma, les calla, les sagittaires, les cyperus, etc. Tout près de l'eau, dans la terre fraîche qui entoure l'étang et qui borde le ruisseau, on installe la flore si riche des marécages... Quelques grosses plantes décoratives constituent le fouillis de feuilles minces et élancées: les roseaux de Provence, les bambous, les eulalias, l'iris jaune des marais et les merveilleux iris du Japon. Le spirea arun-

Waterlelies zijn de koningin onder onze waterplanten.

cus dresse ses longs thyrses blanchâtres. Entre ces grosses masses de feuillage, s'étale toute une série de plantes basses: le caltha, le myosotis d'eau, les nombreuses orchidées rustiques, la lysimachie nummulaire, et surtout les primevères: primevères indigènes, de Chine, du Japon, de l'Himalaya."³⁴

"*Les Nénuphars sont les rois de nos fleurs aquatiques.*" In lijsten wordt de grote diversiteit van beschikbare variëteiten in het volledige gamma van wit tot koper over geel vermeld. In het lageregelegen waterbekken van de pittoreske beek in de tuin zijn alle voorwaarden aanwezig die nodig zijn om de teelt van waterlelies te doen slagen: een zonnige ligging en kuilen voor de aanplanting. De boorden van de waterpartijen zijn getooid met planten die meestal worden aangetroffen in vochtige en modderachtige omgevingen: enkelvoudige en dubbele *Caltha*, *Trillium*, kattenstaart, sleutelbloem, maar ook Japanse en Siberische iris.

Het ontwerp voor de pittoreske beek werd in maart 1928 uitgewerkt voor het lageregelegen gedeelte van de tuin, ongeveer een jaar na de eerste versie van het tuinontwerp.³⁵ De drie opeenvolgende waterbekkens zijn van elkaar gescheiden door twee watervalletjes en twee wedden. Het water kronkelt tussen rocaille- en breuksteenwanden die de natuurlijke helling van het terrein volgen. De waterplanten werden gekozen op basis van het assortiment in de

Afb. 27

De pittoreske beek en waterkantplanten met decoratieve bladeren (foto auteur, 2013).

catalogus van de boomkwekerij in Fort Jaco. Ze werden meteen na het herstel van de waterdichtheid en de restauratie van de rocaillerand geplant. Het stadswater waarmee de bekkens worden gevuld, bevat te veel kalk, waardoor het water af en toe troebel wordt en er algenvorming ontstaat. De aanplantingen rond de waterpartij zullen worden voltooid nadat het geheel op lekken is onderzocht. Deze reparaties zijn uitgevoerd in de herfst van 2013. De zeer grote koningsvaren aan de voet van de wilde citrus (*Poncirus trifoliata*) is zeer zeker een overblijfsel van de originele aanplantingen. Een even uitzonderlijk specimen is te zien in de ethologische tuin Jean Massart²⁶ (afb. 27).

ROCAILLE EN BODEMBEDEKKERS

Rocaille of rotstuinen en nog meer de alpiene tuin waren al in 1928 een genre op zich.²⁷ Jules Buyskens beheerste dit thema erg goed sinds hij bij Edouard André had gewerkt. Hij nam in 1905 deel aan de Gentse Floraliën met een ontwerp van een alpiene tuin, waarvan een door zijn broer Alphonse gemaakte foto is bewaard. In 1912 bewonderde hij de 29 alpiene tuinen die op de *International Horticultural Exhibition* in Londen werden gepresenteerd. Buyskens bezocht talrijke tuinen, maar had ook interesse voor deze specifieke flora in haar oorspronkelijke leefmilieu.

Afb. 28

Gezicht ter hoogte van de zuidoostkant van het kleine paviljoen, in de richting van de westgevel, 98/58. Ongedateerde foto (© Stichting Jules BuysSENS).

Aangemoedigd door zijn broer Adolphe en diens vrouw en door Henri Correvon, met wie hij nauw bevriend was, maakte BuysSENS tal van reizen naar Zwitserland, die hem de gelegenheid boden botanische excursies te maken in de bergen.

In meerdere artikelen laat BuysSENS zijn voorliefde voor planten met zilverachtige bladeren blijken. De bloeiende edelweiss, 'de koning van de Alpen', die hij in 1921 op een excursie met Henri Correvon *in situ* ontdekte op de Augsbordpass, zou altijd een bijzondere plaats in zijn hart behouden. De plant kwam altijd voor in de catalogus van zijn kwekerij in Fort Jaco. In tegenstelling tot zijn Zwitserse vriend Henri Correvon, die zijn kwekerij voorstelde als een collectie van zeldzame en kostbare planten, beschouwde BuysSENS zijn kwekerij in Fort Jaco in Ukkel als "*la vulgarisation de plantes rustiques ordinaires qu'on ne connaît pas en Belgique.*"²⁸

Maar naast omvangrijke ontwerpen vestigt de *Nouveau Jardin Pittoresque* ook de aandacht op "*de tout petits jardins, couvrant à peine quelques mètres carrés et contenant des centaines de plantes alpines différentes sur quelques rochers formés [...] de pierres calcaires, originaires de la vallée de la Meuse.*" Het gebruik van bodembedekkers wordt warm aanbevolen, zowel voor de hoeken van zandvormende grasperken als voor het

versieren van open voegen tussen de plavuizen van paden, tussen de treden van rocailletrappen of boven op rocailles of met bloemen begroeide muren. Zo wordt vaak gekozen voor "*les multiples espèces et variétés de saxifrages à feuilles découpées dont la floraison donne au printemps des tapis blancs, roses, rouges, jaunes, etc. d'un effet ravissant ; ensuite toute la gamme des Orpins (Sedum) rampants formant non seulement de jolis tapis de feuillages variés, mais aussi de fleurs jaunes blanches, roses, oranges, etc. encore les petites campanules gazonnantes blanches et bleues, dans les sols bien drainés, la Gentiane acaule et la petite Gentiane du printemps (Gentiana verna), toutes deux d'un bleu merveilleux, les Sagines vertes et dorées, les Aubrietia, Acaena, Cotula, Véroniques, Phlox rampants, Thymus rampants, etc.*" Deze "gevarieerde en zo vermakelijke" tapijten worden op willekeurige wijze aangevuld met kleine bolgewassen en kleine winterharde planten, wat resulteert in veelkleurige plantentapijten.

Jules BuysSENS ontwierp bij het echtpaar van Buuren geen eigenlijke alpine tuin. Hij profiteerde echter van de kleine taluds of wat steilere hellingen om er rocailles te installeren. De grootste rocaille in de tuin is die van en rond de toegangstrap naar het kleine paviljoen. Ook hier paste BuysSENS zijn ontwerp handig aan de topografie aan. Net daarnaast op het grasperk bakenen drie grote kalksteenblokken drie lichtjes

verhoogde parterres af. Ze vormen geen rotstuin in de eigenlijke zin van het woord, maar op oude foto's zijn aanplantingen te zien van vrij lage bloeiende planten, geritmeerd door donkere coniferen. Via het bochtige tracé van een pad Japanse stapstenen kan men dicht bij de planten komen en tussen de bloemen wandelen (afb. 28).

De rocailles werden uitgegraven en de woekerende begroeiing, struiken en de collectie kerstbomen die mevrouw van Buuren in de loop der jaren had geplant, werden verwijderd. De dwerg- of traag groeiende coniferen werden opnieuw geplant (*Pinus mugho Mughus* en *Picea abies 'Inversa'*), net als de taxus met opstaande takken die de zichtlijn tussen de es en het kleine paviljoen afsluit. Er werd voor een erg smalle variëteit gekozen (*Taxus fastigiata 'Robusta'*) om te vermijden dat de bosschages zoals in het verleden zouden verstikken door het buitensporige volume. Bij de volgende plantcampagne zullen ook bodembedekkers, een mengeling van winterharde planten en bloembollen worden geplant, om opnieuw een overvloedig bloeiend themaperk samen te stellen in de zichts van het venster van de eetkamer. De voegen van de trap van het paviljoen werden vrijgemaakt en opnieuw gevuld met een mengsel van zand en humus. Ze werden beplant met scheuten van kruipende rotsplanten (*sedums, saxifrages...*) (afb. 29 tot 31).

Afb. 29

Gezicht in de richting van het kleine paviljoen vanaf het pad dat erheen loopt en ter hoogte van het begin van het rocaille, 54/54. Ongedateerde foto (© Stichting Jules Buysens).

Afb. 30

De rocailletrap in de richting van het kleine paviljoen en het rocaille aan de noordkant tijdens de restauratie (A. Ville de Goyet, 2013 © GOB).

Afb. 31

De bloemenwand en het rocaille in de richting van de pittoreske beek (foto auteur, 2013).

Afb. 32

Bloemenwand, 'Le Petit Jardin Fleuri', Adolphe BuysSENS, afb. 30, p. 46 (© Stichting Jules BuysSENS).

DE GROTE BLOEMENWAND

“Le plus souvent cette muraille constitue un mur de soutènement qui retient les terres d’un talus, d’une terrasse. La muraille est constituée de pierres plates de forme irrégulière, reliées entre elles par de la terre en guise de mortier. Toutes les crevasses et les joints existants entre les pierres peuvent être garnis d’une infinité de plantes qui se plaisent naturellement dans les vieux murs et les parois verticales des vieux murs... ce sont surtout: les Giroflées, les innombrables Œillets, les Arabettes, les Aubriétias, les Alysses, la Valériane, les Joubarbes, certaines Saxifrages, des Mufliers, la saponaire et des centaines d’autres plantes saxatiles des rochers verticaux... C’est d’ailleurs, en muraille que l’on réussit le mieux l’acclimatation de certaines plantes un peu délicates, qui redoutent surtout l’humidité de nos hivers pluvieux: la position verticale du mur assure un drainage parfait au

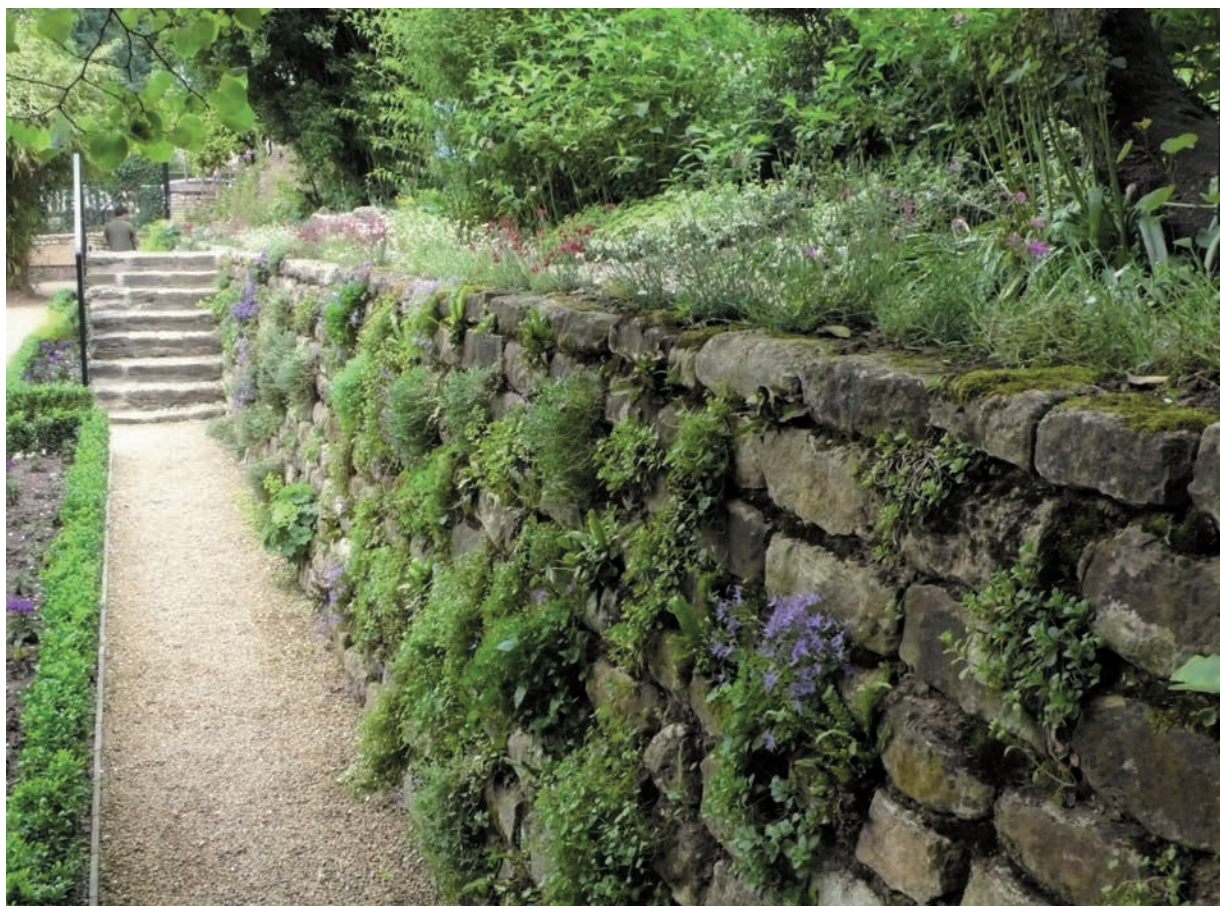
terrain de culture.” Net als roccaille wordt een bloemenmuur beschouwd als “le triomphe des floraisons printanières.”²⁹

Door de slijtage van de bovenste waterlijst was de muur door opeenvolgende gevallen van waterinfiltratie aangetast. Hij werd volledig gedemonteerd en weer heropgebouwd. Van de aanwezige interessante planten werden stekken genomen en opnieuw geplant in de voegen van de gerestoreerde muur. Deze planten werden aangevuld met rijstebrij, steenbreek, vetkruid en *Erinus alpinus*. De planten die werden aangebracht op het stuk muur dat nu in de schaduw van de rand van het labyrint ligt, bestaan vooral uit een mengeling van bloeiende winterharde planten en kleine muurvarens: venushaar, tongvarens ... De bovenkant van de pas gerestoreerde muur werd rijkelijk beplant

Afb. 33

De grote bloemenwand, voor restauratie (foto auteur).

Afb. 34

De grote bloemenwand, na restauratie (foto auteur, 2013).

met bodembedekkers die worden aangeprezen voor rocailleperken; ze vormen een veelkleurige kap. Zoals dat voor de hele restauratiecampagne het geval was, werd bij voorkeur gekozen voor variëteiten en soorten die voorkomen in de catalogus van de kwekerij van Fort Jaco. Er werd ook een mengeling van vetkruid, steenbreek, dwergpapavers en gipskruid geplant (afb. 32 tot 34).

DE PERCELEN MET VERSPREIDE BLOEMBOLLEN

*“L’amateur de végétation sauvage peut donner libre cours à sa fantaisie en laissant envahir certains endroits par des espèces de plantes qui ne tardent pas à former de véritables colonies, des stations de végétaux, comme on en rencontre dans la nature. Ici, ce sont les plantes bulbeuses : Perce-neige, Crocus, Scilles, Chionodoxas, Muscaris, Jonquilles, Jacynthes et Tulipes sauvages, Anémones, Narcisses, Lys et Colchiques, qui forment dans les pelouses, les rocailles et les sous-bois, de véritables tapis multicolores... Ces plantes ne réclament aucun entretien. Elles se naturalisent rapidement.”*³⁰ Jules Buysens stelt soms voor het gras van gazons te laten opschieten “en y naturalisant des milliers de narcisses, Jonquilles,

Door winterharde bolgewassen kriskras in de grond te planten kan een natuurlijke omgeving worden opgeroepen.

Tulipes (espèces Tulipa sylvestris), etc., Anthericum et toutes espèces de bulbes à floraison précoce...”, aangevuld met salomonszegel, lelietjes-van-dalen, robuuste cyclamen, longkruid of vroege vergeet-mij-nietjes. Voor de herfst worden dan bloembollen als herfsttijloos, Alpencyclamen en herfstkrokkussen geplant.

Le Nouveau Jardin Pittoresque breekt definitief met het gebruik om in borders een groot aantal bolgewassen netjes op een rij te planten. Door winterharde bolgewassen kriskras in de grond te planten kan een natuurlijke omgeving worden opgeroepen, of toch minstens de geest ervan. Er werden duizenden

bloembollen in de tuin geplant; dat was al van bij de aanleg van de tuin het geval. Vrijwel elk seizoen is er in de kostenramingen van Buysens sprake van de levering van honderden bloembollen. Ze worden verspreid over de grasperken, geplant onder alle struiken en bomen en ook als verticaal structurend element in de themaperken van eenjarige planten in de smalle borders en bloembakken rond het huis. Talrijke foto's van voor of na de oorlog getuigen van de permanente kleurenpracht op het einde van de winter en in de herfst (afb. 35).

JAPANESE FLORA EN LE NOUVEAU JARDIN PITTORESQUE

Al meteen in zijn eerste nummer van 1913 kondigt *Le Nouveau Jardin Pittoresque* aan dat “des concessions peuvent être faites à des styles qui s’inspirent d’une esthétique différente”. Net als de andere kunsten bleef de tuinkunst niet ongevoelig voor de schok die de ontdekking van de Japanse cultuur in het Westen had teweeggebracht. Het decoratieve karakter van deze exotische expressievorm van de tuinkunst werd geanalyseerd en vergeleken met de westerse: “ce sont notamment l’eau, les pierres, les fleurs, et les arbustes nains. Le jardin japonais est, en réalité, un microcosme, un véritable petit monde en raccourci. Il permet de re-

présenter, aux échelles les plus petites, et même en miniature, des lacs, des vallées, des cascades, des rochers et des îles. C’est le type de jardin dont on peut s’inspirer tout particulièrement pour l’aménager pittoresque de tout petits espaces de terrain, bien qu’il convienne également pour les grands jardins.”³¹ De alpien-Japanse tuin van *Les Roches Fleuries* die Ernest van den Broeck, voorzitter van *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, in Genval creëerde, was daarvan een mooi voorbeeld.

Deze flora, op zich al pittoresk want nieuw voor die tijd, werd overvloedig beschreven in de verschillende nummers van *Le Nouveau*

Jardin Pittoresque. Dit wijst op een zekere openheid van geest of een vrij gemakkelijke aanpassing aan plantenpaletten die ver afstaan van de lokale natuurlijke biotopen of die van de bergen. Het assortiment van de tuincatalogi en de themaperken werd aangevuld met planten als Japanse kweepeerbomen, kerselaars met dubbele bloemen, andromeda en Japanse esdoorns. De twee uitzonderlijke Japanse esdoorns (*Acer palmatum Dissectum*) in het heidegrondperk en in de nabijheid van de pittoreske beek zijn vandaag essentiële elementen van de tuin.

DE NIEUWE PITTORESKE TUIN, EEN OUDERWETSE STIJL?

Zoals uit het voorgaande blijkt, is het tuintype dat door de vereniging *Le Nouveau Jardin Pittoresque* gepropageerd werd een gevarieerde en veranderlijke tuin met talrijke levendige en contrasterende kleuren, waarin bloemen een ereplaats hebben, “où se concentre l’effort de la vie végétale vers la lumière et vers l’esprit”.³² De ontwikkeling van deze nieuwe esthetische stroming werd met efficiënte middelen bevorderd (reportages in tijdschriften, artikelen, voordrachten met lichtbeelden, excursies ...), waarbij de grootste aandacht ging naar tuinkunst waarin kennis van de tuinbouw, geduld en volharding, observatievermogen, nieuwsgierigheid en verwondering samengaan.

De blik en de belangstelling, die tot dan toe geconcentreerd waren op de afzonderlijke plant, werden verbreed. Een nieuw esthetisch model was gebaseerd op het samengaan van planten en de natuurlijke context van hun ontwikkeling. De aandacht voor de natuur en het landschap stond centraal in een microkosmos van verlichte amateurs, bij kwekers, tuinarchitecten, biologen en botanisten, van wie een aantal lid waren van *Le Nouveau Jardin Pittoresque*. De lokale flora werd herontdekt. Deze natuurlijke invloeden, samen met het in Engeland al goed ingeburgerde gebruik van robuuste planten, werden ook hier veralgemeend.

Deze planten, waarvan op excursies vaak stekken werden meegenomen om te worden geacclimatiseerd en vermenigvuldigd, werden in tuinen geïntroduceerd met een decoratief doel, dat beantwoordde aan esthetische en artistieke eisen. Er werden natuurlijke omgevingen en thematuinen geëvoceerd. Het gebruik van botanische en wilde planten werd aangeprezen, zonder echter tot dictaat te worden verheven. Ja, de architect moet inheemse planten gebruiken, maar neen, hij hoeft zich daar niet toe te beperken. De tuinontwerpen waren altijd een mooie mengeling van inheemse en gekweekte planten. De rozentuin, die toen eveneens een vrij nieuw concept was, kreeg een voorkeursplaats in de tuin. Net als met de alpiene flora en rocailles werd er geëxperimenteerd met Japanse flora. Buysens deed in zijn kwekerij proefnemingen met acclimatisatie alvorens de planten in de tuin te gebruiken. Niet alleen het palet van de planten veranderde, ook het gebruik ervan verschilde sterk. Grote eenkleurige perken van dezelfde plant werden opgegeven en er werden verschillende soorten tegelijk gebruikt. Er werd vermengd, gemixt en samengevoegd. Robuuste en eenjarige planten en bloembollen werden door elkaar gebruikt. Bloembollen werden kriskras door elkaar geplant. Ze vormden grote bloeiende vlekken in de grasperken, waar ze goed acclimatiseerden.

De pittoreske tuin van Buysens voor het echtpaar van Buuren is in zijn geheel een levendige en nog bestaande expressie van de nieuwe inzichten die door *Le Nouveau Jardin Pittoresque* werden geïntroduceerd. Deze tuin moet gezien worden als een manifest van de breuk met gebruiken en gewoonten van een lange tuinontwerptraditie, een speerpunt van een toen bloeiende economische sector.

Deze restauratie is ook uitzonderlijk omdat het een privétuin betreft. Tal van bezoekers en deskundige of louter contemplatieve tuinliefhebbers

kunnen hier opnieuw een tuinstijl ontdekken die vandaag volledig verdwenen is. De nieuwe cultivars en aanwinsten die elk jaar op de markt komen, wekken ongetwijfeld terecht het enthousiasme van het publiek. Maar deze beschikbare overvloed verbant de oude soorten naar de vergetelheid. Wie van de jonge landschapsarchitecten kent nog de anjelier, duizendschoon, scheefbloem of het leeuwenbekje?

Hetzelfde geldt voor rozen. De soorten die voor de twee rozentuinen geselecteerd werden, zijn vrij zeldzaam. Het zijn rozensoorten die dateren van voor 1930, waarvan een aantal vandaag nog nauwelijks worden gekweekt. Bij de restauratie van een tuin kunnen planten die in vergetelheid zijn geraakt en waarvan sommige vandaag niet meer of nauwelijks nog worden gekweekt, opnieuw worden gebruikt. Door een

Door een restauratie kan een historisch tuinpatrimonium bewaard en soms gered worden. Het vormt eigenlijk een bank voor het opslaan van genetisch materiaal.

restauratie kan een historisch tuinpatrimonium bewaard en soms gered worden. Het vormt eigenlijk een bank voor het opslaan van genetisch materiaal dat op de markt niet meer te vinden is. Daarom is het belangrijk dit kwetsbare erfgoed te bewaren. Buysens gebruikte vaak wilde plantensoorten, wat het soms moeilijk of zelfs onmogelijk maakte om bepaalde elementen in hun oorspronkelijke staat te herstellen. Los van de restauratie stelt zich natuurlijk altijd het probleem van het behoud in de tijd van een constant veranderende en evoluerende toestand.

De pittoreske tuin die Buysens voor het echtpaar van Buuren ontwierp, is gered, maar er zijn nog talrijke rocailles die verborgen zitten en wegteren onder esdoornaanplantingen en uniforme tapijten van klimop en maagdenpalm. Elk rocaille dat afbrokkelt of vervangen is door een efficiënte, geprefabriceerde, kloeke steunmuur is een stuk erfgoed dat verloren is.

We hopen dat deze restauratie, die aanzienlijk gesubsidieerd is door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de ogen zal openen en de interesse zal wekken voor het uitgebreide rocaille-erfgoed dat bijvoorbeeld nog terug te vinden is in de voortuinen van verschillende ietwat heuvelachtige gemeenten van het Brussels Gewest. Het in ere herstellen van rotstuinen met door bloemen omringde watervallen, ook al gaat het vaak om niet-inheemse planten, zou een bijzonder interessante ecologische schakel vormen (afb. 36 tot 39).

Vertaling citaten zie p. 130-131

NOTEN

1. De voorbije jaren werden verschillende artikelen over de persoon van Jules Buyskens gepubliceerd: zie de artikelen die Anne-Marie Sauvat in 2010 publiceerde en Odile De Bruyn in 2011-2012: DE BRUYN, O., Jules Buyskens (1872-1958): een nieuwe kijk op zijn leven en zijn werk (I), in *Historische Woonsteden en Tuinen*, nr 172, december 2011, p. 16-22.

DE BRUYN, O., Jules Buyskens (1872-1958): een nieuwe kijk op zijn leven en zijn werk (I), in *Historische Woonsteden en Tuinen*, nr. 173, 1ste trimester 2012, p. 17-24.

DE BRUYN, O., Jules Buyskens (1872-1958): een nieuwe kijk op zijn leven en zijn werk (I), in *Historische Woonsteden en Tuinen*, nr. 174, 2de trimester 2012, p. 16-21.

DE BRUYN, O., Jules Buyskens (1872-1958): een nieuwe kijk op zijn leven en zijn werk (I), in *Historische Woonsteden en Tuinen*, nr. 175, 3de trimester 2012, p. 12-16.

SAUVAT, A.-M., Op weg naar een nieuwe lente. Historische studie van de renovatie van een stadstuin, *Restauratie en Conservatie*, MBHG, Brussel, 2011, p.74-89.

2. Volgens Denis Diagre, 'Les mondes botaniques et horticoles belges (1850-1890) creuset d'une conscience écologique précoce?', lezing gegeven op 18 april 2013 in Brussel in het kader van de cyclus *La science à la lumière de son histoire*, georganiseerd door het Nationaal Centrum voor de Geschiedenis van de Wetenschappen vzw.

3. De villa van Buuren is geves-

tigd in de Léo Erreralaan 41 in Ukkel - Brussel.

4. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, Brussel, 1913.

5. Stichting Jules Buyskens, *Entreprise générale. Béton armé. René Gillion*, 2 februari 1928: afrekening van werken van onderaannemers en andere documenten.

6. Zie hierover het zeer interessante artikel van DE BRUYN, O., 'Une 'contre-façon' made in Belgium d'un 'produit' suisse: le jardin alpin en Belgique à la fin du XIXe et dans la première moitié du XXe siècle', *Itinera, supplément de la RSH*, 32, 2012, p. 71-92 [= DE-CORZANT, Y. et al. (red.), *Le "Made in Switzerland": mythes, fonctions et réalités*].

7. VAN DER WEE, B., *Pré-étude à la restauration des façades et toitures*, juni 2008,afb.

1-2: eerste schets van David van Buuren uit 1922.

8. SAUVAT, A.-M., BAILLY, J.-M., *Etude historique du jardin pittoresque de Jules Buyskens - Musée et Jardins van Buuren*, Atelier Eole, 2010, p. 14-24 (reproductie en analyse van de plannen) en p. 60-61 (inventaris van de archieven, chronologie van de opgestelde documenten): indiening van de plannen voor de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning 28 februari 1927; 16 maart 1927 brief voor de indiening van de vergunningsaanvraag; eerste volledig plan van de tuin gedateerd 28 februari 1927, in de herfst van 1927 gevolgd door de detailplannen van de bovenste rozentuin en van de *mixed border*. Aanleg

van de tuin en bouw van het huis in 1927. Het plan zonder titel dat wordt toegeschreven aan J. Buyskens, getekend na 05/03/1928 (FJB), is een actualisering die de synthese maakt van de inrichtingswerken en de opeenvolgende aanpassingen sinds 1927. In 1928, toegeschreven aan J. Buyskens: project van waterpartij met kuilen voor waterplanten, 05/03/1928 (FJB). Het aan J. Buyskens toegeschreven plan, getekend na 06/06/1930 (FJB), geeft dezelfde volledige informatie over het ontwerp van de onderste rozentuin en het grote paviljoen op de plaats van het tennisterrein.

9. DUBUISSON, E., 'Redessinmoi mon jardin...', *Les Nouvelles du Patrimoine*, nr. 140, 2013, p. 32-34: beschrijving van het bezoek aan de themaperken van de tuin.

10. Zie de in noot 1 vermelde artikelen. Zie ook de volledige collectie van het tijdschrift *Le Nouveau Jardin Pittoresque 1913-1939*, die ter beschikking gesteld werd van de Bibliotheek René Pechère, www.bvvp.net. Blijkbaar heeft Jules Buyskens ook boeken geschreven die, voor zover wij weten, niet werden gepubliceerd: QUIEVREUX, L., 'Jardins, Œuvres de J. Buyskens', *Architecture-Urbanisme-Habitation*, nr. 11, november 1950, p. 185-188: "... J. Buyskens die ook, vooral na de oorlog, heeft geschreven,

want hij heeft voor vijf boeken het manuscript opgesteld en de fotodocumentatie samengesteld. In het eerste zet hij, vanuit artistiek en technisch standpunt, zijn besluiten uiteen over de theorieën en de principes die hem inspireerden voor de creaties waarvan hij de auteur is; het tweede gaat over de evolutie van de tuinbouw in België; het derde, zeer goed gedocumenteerd, schetst de geschiedenis van de Belgische tuinen sinds de middeleeuwen; het vierde is beschrijvend en behandelt ongeveer tweehonderd realisaties van de auteur; in een vijfde boek behandelt hij uitgebreid het thema van het rationele onderhoud van de tuin, een vulgariserend werk met een ontegensprekelijk nut. In het belang van de kennis ervan zou het goed zijn dat het probleem in verband met de uitgave van deze boeken snel wordt opgelost."

11. SAUVAT, A.-M., BAILLY, J.-M., *Etude historique du jardin pittoresque de Jules Buyskens - Musée et Jardins van Buuren*, Atelier Eole, 2010: Plan nr. B3 toegeschreven aan J. Buyskens, *Monsieur van Buuren - Plan de la Roseraie - avenue Léo Errera à Uccle*, 17/11/1927 (FJB); dit betreft de bovenste rozentuin. Met betrekking tot de onderste rozentuin zijn er twee handgeschreven notities zonder titel of datum, toegeschreven aan

J. Buysens (MVB) en aangevuld met een plan van deze rozentuin, met als verrassende titel *Projet de réaménagement du Potager*, ondertekend J. Buysens en gedeponerd bij de Bibliotheek René Pechère in Brussel in 2012 (het gaat hier wel degelijk om de onderste rozentuin en niet om het moes-tuinperceel dat toen bewerkt werd aan de andere kant van de Erreralaan). Plan nr. B2A en nr. B2b, toegeschreven aan J. Buysens, *monsieur van Buuren - Projet de mixed-border*, 07/11/1927 (FJB).

12. *Etude technique et historique complémentaire pour la restauration et l'interprétation des plantations du jardin pittoresque de Jules Buysens*, Atelier Eole, 16/08/2011, 35 p.

13. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 5.

14. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 5.

15. Het simultane contrastef-fect doet zich voor tussen een kleur en een grijsint, maar ook tussen twee primaire kleuren die niet exact complementair zijn. Elk van de twee kleuren probeert de andere weg te duwen aan de kant van haar complementaire kleur. De kleuren lijken zich dan in een staat van dynamische excitatie te bevinden; hun stabiliteit verdwijnt en ze vibreren.

16. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 17.

17. Zie noot 8.

18. De pergola, de muur en het trapdeel aan het uiteinde van de rozentuin zijn het werk van René Pechère, toen hij in 1958 de Tuin van het Hart ontwierp voor mevrouw van Buuren (Archief René Pechère in de

Virtuele Bibliotheek René Pechère).

19. Zie noot 12.

20. De Gentse Floralien spelen een essentiële rol in de economie van de tuinbouw-sector, vroeger zeker meer dan vandaag. De rododendron- en de azaleateelt zijn specialiteiten die nog altijd vrij bekend zijn bij het grote publiek. Niet-temin ligt de oorsprong van de sector bij de collecties en de teelt van orchideeën, begonia's en andere warme serreplanten. Deze dure passies waren (en zijn nog altijd) de luxe van rijke verzamelaars, respectabele notabelen of welgestelde professionals, die de initiatiefnemers van de Gentse Floralien waren. Deze invloedrijke kring was vaak aanwezig in jury's of in de talrijke amateurverenigingen. Maar voor hoveniers-tuinbouwers uit die tijd waren ze ook potentiële klanten of werkgevers, zoals blijkt uit de functie van kweekverantwoordelijke in de wintertuin die Adolphe Buysens had bij de familie de Kerchove (zie het kaderstuk 'Twee broers met een ongewone roeping' in dit artikel).

21. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, winter 1936, p. 719.

22. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, zomer 1934, p. 390-392.

23. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, lente 1938, p. 878.

24. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 8.

25. Zie noot 6.

26. J. Massart en J. Buysens, allebei lid van het comité van de *Nouveau Jardin Pittoresque*, werkten in 1922 samen aan het ontwerp van de ethologische tuin van de Experimentele Tuin, vandaag de Experimentele Tuin Jean Massart in Oudergem, Brussel. Om plaats te bieden aan de verschillende omgevingen die beschreven staan in het wetenschappelijke programma van Massart ontwierp Buysens op ongeveer 1,2 hectare een echte pittoreske tuin met esthetische, wetenschappelijke en pedagogische inslag.

27. Zie noot 6.

28. DE BRUYN, O., Jules Buysens (1872-1958): een nieuwe kijk op zijn leven en zijn werk (I), in *Historische Woonsteden en Tuinen*, nr. 172, december 2011, p. 16-22.

29. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 16-17.

30. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 14.

31. *Le Nouveau Jardin Pittoresque*, 1913, p. 14.

32. MAETERLINCK, M., *L'intelligence des fleurs*, Bibliothèque Charpentier, Parijs, 1928. Het is onmogelijk dat Jules Buysens, die tot een geletterde familie behoorde waarin poëzie en muziek samengingen met de liefde voor planten en de natuur, de lyrische werken van Maeterlinck, die bovendien een Gentenaar was, niet zou hebben gekend.

.....
 The picturesque garden at the van Buuren Museum. Between horticultural riches and natural scenery
 .....

At the end of the nineteenth century in Belgium an interest in the fragility of the natural landscape under pressure from industry and progress took shape. A particular attachment to regional landscapes emerges and the local flora was rediscovered in its natural context. There is a craze for the “wild” and the “picturesque”. This approach to landscaping forms a fundamental aspect of the work of Jules Buysens and illustrates an important milestone in the horticultural practices of the period, largely dominated by ‘intensive gardening’ and the use of soft and annual plants.

*The site of the van Buuren villa, built in Uccle in 1928, was transformed by Buysens into a richly varied garden based on the precepts of the groundbreaking text, *Le Nouveau Jardin Pittoresque* published in 1913. This garden should be seen as a manifesto. It severs its ties with the practices and customs of a long horticultural tradition, the spearhead of an economic sector that was blooming at the time.*

The restoration of the garden helped to conserve and in some cases save a horticultural and historical heritage; indeed, some historic gardens are banks preserving genetic reproduction material that has virtually disappeared from the market. As a private garden open to the public, many visitors, whether expert garden lovers or just admirers, will be able to rediscover a type of garden that had until now entirely disappeared.

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Murielle Leseque,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander Bruggen

SECRETARIAAT

Cindy De Brandt en Linda Evens

REDACTIE

Raymond Balau, Hans Blanchaert, Bruno Campa-
nella, Nicolas de Villenfagne, Eric Hennaut,
Serge Kempeneers, Catherine Leclercq,
Harry Lelièvre, Anne-Marie Sauvat

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels en Erik Tack

NALEZING

Mia Verstraete tekstchirurg, Suzanne Gillijns,
Stephan Van Bellingen, en de leden van het
redactiecomité

VORMGEVING

Supersimple.be

DRUK

Dereume Printing

BEDANKINGEN

Jean-Marie Bailly, Philippe Charlier,
Julie Coppens, Philippe de Gobert,
Alexandre Carleer, Alice Gerard,
Gaspard Jedwab en Alfred de Ville de Goyet.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van
Brussel Stedelijke Ontwikkeling - Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel / Directie Monumenten
en Landschappen, CNN - Vooruitgangstraat 80,
1035 Brussel.

*De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten
voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn
voorbehouden.*

HERKOMST VAN DE FOTO'S

*Mochten er ondanks onze inspanningen om
alle reproductierechten te betalen toch nog
gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden,
dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij
de Directie Monumenten en Landschappen van
het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.*

FOTO OMSLAG

Josaphatpark. Schaarbeek
(A. de Ville de Goyet, 2013 © GOB)

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM - Archives d'Architecture Moderne
ARB - Académie royale de Belgique
BVPB - Brussels vereniging voor plantsoen-
beheerders
BRD - Bibliotheek René Pechère
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
GOB - Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
- Documentatiecentrum van Brussel Stedelijke
Ontwikkeling.

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2013/6860/018

**Cette revue paraît également en Français
sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.**